

AZ ELŐLJÁRÓ NÉLKÜLI ÉS AZ ELŐLJÁRÓS ESETFORMÁK
PÁRHUZAMOS HASZNÁLATA A MAI OROSZ NYELVBEN
A LIMITÁCIÓ KIFEJEZÉSÉRE

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ
SÜMEGINÉ DOBRAI KATALIN
PTE, KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
KAR, IDEGENNYELVI TANSZÉK

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés. A témaválasztás rövid indoklása	1
1. A szinonimák és parallel szerkezetek	5
1.1. A szinonimakutatás rövid története	5
1.2. Kísérletek a szinonimák fogalmának meghatározására	6
1.3. A nyelv szinonim eszközei	8
1.4. A grammatikai szinonimák	9
1.5. A grammatikai szinonimák fajtái	12
1.6. A szintaktikai szinonimák fogalma, jellemzői	15
1.7. A szintaktikai szinonimák és szinonim mondatok	18
1.8. A szintaktikai szinonimák fajtái	20
1.9. Szinonim szerkezetek, parallel szerkezetek	22
2. A limitativ viszonyok fogalma	25
2.1. Az alárendelő szószerkezetek és a limitativ viszonyokat kifejező szószerkezetek	25
2.2. A limitativ viszonyok és a tekintethatározók	25
2.3. A tekintethatározók helye a határozók rendszerében	26
2.4. A tekintethatározók és más határozók	30
2.4.1. A tekintethatározók és körülményhatározók	30
2.4.2. A tekintethatározók és az állandó határozók	30
2.5. Jelzős konstrukciók a limitativ szószerkezetek között	32
3. Főnévi szószerkezetek	35
3.1. $N-N_g$ / $N-Prep_{po}-N_d$	35

3 .1.1. Foglalkozások elnevezései	35
3.1.2. Állami és tudományos létesítmények, intézmények elnevezései	41
3.1.3. Szervezetek, kollektívák elnevezését jelölő szószerkezetek	45
3.1.4. Kifejezések az iskolai életből	47
3.1.5. Különböző nyomtatott és írott munkák elnevezését jelölő szókapcsolatok	50
3.1.6. A $N-N_g$ és a $N-Prep_{po}-N_d$ szószerkezetek általános jellemzői	52
3 .2. $N-N_g$ / $N-Prep_v-N_{prep}$	55
3.2.1. A szószerkezet alaptagja melléknévi eredetű főnév	55
3.2.2. Az alaptag igéből képzett főnév	58
3.2.3. Az alaptag személyt megnevező főnév	60
3.2.4. A $N-N_g$ és a $N-Prep_v-N_{prep}$ szintagmák általános jellemzői	60
3.3. $N-N_d$ / $N-Prep_k-N_d$	62
3 .3.1. A $N-N_d$ és a $N-Prep_k-N_d$ szószerkezetek általános jellemzői	66
3.4. A limitatív főnévi szószerkezetek kevésbé produktív típusai	67
4. Melléknévi szószerkezetek	70
4.1. $Adj-N_i$ / $Adj-Prep_{po}-N_d$	70
4.1.1. Az $Adj-N_i$ és az $Adj-Prep_{po}-N_d$ szószerkezetek általános jellemzői	77

4.2. Adj-Prep _{dl'} a-N _g / Adj-N _d	78
4.2.1. Az Adj-N _d és az Adj-Prep _{dl'} a-N _g szó szerkezetek általános jellemzői	86
5. Igei és melléknévi igenévi szó szerkezetek	89
5.1. Igei szó szerkezetek	89
5.1.1. Három esetforma használatos párhuzamosan	89
5.1.2. Két esetforma használatos párhuzamosan	91
5.1.3. Az igei szó szerkezetek általános jellemzői	92
5.2. Szó szerkezetek, amelyeknek alaptagja melléknévi igenév	93
Öss_zefoglalás	95
Irodalomjegyzék	

BEVEZETÉS. A TÉMAVÁLASZTÁS RÖVID INDOKLÁSA

A szabad szó szerkezetek a nyelvet tanulókat és nyelvet tanítókat nehéz feladatok elé állítják. A nehézségek mindenekelőtt abban rejlenek, hogy hiányoznak az áttekinthető törvényszerűségek, "в границах общих синтаксических правил... едва ли не вокруг каждого слова смыкается круг "собственных" правил сочетаемости"/Влахов-Муцков 1974.5./". Még a hasonló jelentésű szavak is gyakran eltérő módon hoznak létre szó szerkezeteket. A szavak szóképzési sajátosságai és más tényezők is befolyásolják, meghatározzák bizonyos típusú szó szerkezetek létrejöttét.

Sajnos a legjelentősebb orosz értelmező szótárak sem szentelnek kellő figyelmet ennek a problémának. Az a kérdés, hogy milyen típusú szó szerkezetek alkotására képes egy-egy szó, nem eléggé kidolgozott. Tehát hiányoznak azok a tipikus szó szerkezetek, amelyekben egy-egy lexikai egység felléphet, így nem ismerjük meg a szavak környezetét, szintagmatikus egységeken belüli elhelyezkedését. Pontosabban, a szóról és környezetéről nyert információink meglehetősen hiányosak, egyoldalúak.

Az idegen nyelvek elsajátításában zavaró az anyanyelvi interferencia, s az ebből adódó problémák kiküszöbölését is lényegesen megkönnyítenék a valenciát is figyelembe vevő szótárak.

Örvendetes tény azonban, hogy az utóbbi években egyre több kísérletet tesznek arra, hogy éppen a fent említett problémákat figyelembe véve nyújtsanak segítséget a nyelvészek az orosz idegen nyelvként tanulóknak.

Feltétlenül meg kell említenünk a Prokopovics és társai által összeállított kis szótárt, amelynek címe: Именное и глагольное управление в современном русском языке.

Az 1978-ban megjelent "Учебный словарь сочетаемости слов русского языка" nagyon alapos gyűjteménye a legfontosabb orosz szavak szó szerkezetének.

Semmiképp sem feledkezhetünk meg a Szófiában 1974-ben kiadott szótárról/Неглагольная лексико- синтаксическая сочетаемость/. Bár ez a szótár bolgárok részére készült, figyelembe véve a bolgár nyelv interferenciáját, más anyanyelvűek számára is nagyon hasznos kézikönyv.

S megjelent természetesen egy sor cikk, tanulmány is az utóbbi 15-20 évben, amely a hely-, idő-, cél-, stb. viszonyok kifejezési lehetőségeivel foglalkozik a mai orosz nyelvben, s így kapcsolódik a fent említett szótárak célkitűzéseéhez, és viszont.

Disszertációmmal a fenti kutatásokhoz szeretnék csatlakozni. Dolgozatom témája: az előljáró nélküli és előljárós esetformák párhuzamos / szinonim/ használata a mai orosz nyelvben. E témát két körülmény teszi aktuálissá.

Az egyik körülmény az, hogy a szinonimák kérdése iránt az utóbbi években egyre nagyobb a nyelvészek érdeklődése. Oka: a hatvanas években a nyelvészeti kutatások középpontjába kerültek a szemantikai vizsgálatok. A kutatások egyik fontos célja az lett, hogy megoldják valamely jelentés különböző nyelvi jelekkel történő kifejezésének problémáját. Egyik fontos feladat

az lett, hogy a kifejezések közötti és az egyes kifejezéseken belüli kapcsolatokat minél egzaktabbul meghatározzák. A szemantikai kutatások fellendülésével a szinonimia kérdésével új szemszögből kezdtek foglalkozni, az azonos jelentésű nyelvi átalakítások kérdésköréhez tartozik. A "rokonértelműség" problémájával kapcsolatban sokféle nézet látott napvilágot. Dolgozatunkban e nézetek közül ismertetünk néhányat a magyar, a német és az orosz nyelvű szakirodalom alapján.

A másik tényező, amely e dolgozat megírására ösztönzött, a XX. század orosz nyelvének fontos fejlődési tendenciája, nevezetesen a prepozíciós szószerkezetek széleskörű elterjedése. A XVIII-XIX. században megkezdődött folyamatról van szó, amely napjainkban is tovább tart. Erre hívja fel a figyelmet V.V.Vinográdov /1972./.

Az előljárós szószerkezetek széleskörű elterjedése azt a következményt vonta maga után, hogy jelenleg az orosz nyelvben nagyon sok parallel konstrukció használatos. A prepozíciós és prepozíció nélküli szintagmák nagyon gyakran dublettek. A párhuzamos szószerkezetek jövőjét sejteti az a tény, hogy nagyon sok új képződményben, új keletkezésű szószerkezetben már csak az előljárós esetforma használatos.

A prepozíciók funkcióiban végbemenő változások természetesen felkeltették a nyelvészek érdeklődését. A különböző grammatikai viszonyok kifejezési lehetőségeinek nagyon alapos leírásai láttak napvilágot /Vszevolodova-Parsukova 1969., Vszevolodova-Potapopova 1973., Jermakova 1956., Nazikova 1952., Pete 1969., stb./. A limitáció kifejezésének módjairól jelentek meg

ugyan dolgozatok, disszertációk, de ezek általában csak részproblémákat érintettek/Svédova 1966., Prokopovics 1966, Matvejeva 1965a,b,/. Ezért tűztük ki célul azoknak a kérdéseknek a tanulmányozását, amelyek a limitációnak előljáró nélküli és előljárós esetformák segítségével történő kifejezésével kapcsolatosak. Megemlítjük a limitáció egyéb kifejezési lehetőségeit is a fent említett nyelvek alapján.

A parallel konstrukciók vizsgálatánál figyelembe vesszük a_z alaptag szófaját. Ennek alapján osztjuk a szószerkezeteket főnévi, melléknévi és igei szószerkezetekre. A három fő csoporton belül a szószerkezettypusok alapján osztályozzuk tovább a konstrukciókat /pl. $N-N_g \longleftrightarrow N-Prep_{po} \longleftrightarrow N_d$ /, szem előtt tartva a szintagmák elemei között fennálló szintaktikai kapcsolatokat /határozói, jelzői, állandó határozói v. vonzatos szószerkezetek/.

Ahhoz, hogy a limitatív szószerkezeteknek minél pontosabb leírását adhassuk, meg kell vizsgálni a szószerkezetek összetevőinek szemantikai, szóképzési jellemzőit is. A szószerkezet elemei között fennálló szintaktikai kapcsolatokon kívül jellemezzük a szószerkezeteket mondatbeli funkciójuk szemszögéből is. Rámutatunk a transzformációs lehetőségekre, valamint összehasonlítjuk az orosz szószerkezeteket magyar megfelelőikkel.

A transzformációkban a következő jelöléseket használjuk: N=főnév, Pron=névmás, Attr=jelző, Adj=melléknév, N_1 =főnév eszközhatározó esetben, N_a =főnév tárgyesetben, N_g =főnév birtokos esetben, N_d =főnév részeshatározó esetben, N_{prep} =főnév előljárós esetben, V=ige, Adj_p =a predikátumban lévő melléknév, $\longrightarrow$ = transzformáció jele, $\longleftrightarrow$ =kétirányu transzformáció.

1. A SZINONIMÁK ÉS PARALLEL SZERKEZETEK

1.1. A szinonimakutatás rövid története

Mint bevezetőnkben említettük, a szinonimia kérdése iránt az utóbbi években megnőtt a nyelvészek érdeklődése, főként a hatvanas évektől kezdődően.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a hatvanas években fedezték fel a szinonimák problémáját. A XX. század korábbi évtizedeiben is születtek jelentős tanulmányok e kérdéskörből /Peskovszkij 1930, Gvozgyev 1952, Apreszján 1957 stb./, sőt a szinonimia tanulmányozása több száz éves múltra tekint vissza /Girard 1718, Karamzin 1964, Lomonoszov 1952/.

A kutatások központi kérdése a különböző korokban eltérő volt /a szinonimák létezésének vagy nem-létezésének kérdése, fogalmuk meghatározhatósága stb./.

A XVIII. század nyelvészeinek, nyelvfilozófusainak számára csak a lexikai szinonimák kérdése merült fel. Ez érthető is, hiszen a nyelv különböző változásai legszembetűnőbben a szókincs területén mennek végbe.

Girard megkérdőjelezi az olyan szinonimák létét, amelyek "csupán hang artikulációjában térnek el, míg a kifejezett idea idea tekintetében hasonlatosak". A kérdés rugalmas megoldása érdekében különbséget tesz, mint sok későbbi nyelvész is, a szinonimák tágabb és szűkebb értelmezése között. Tágabb értelemben vannak a nyelvben szinonimák, tehát "olyan szavak, amelyek ugyanazt a fő ideát fejezik ki". Szűkebb értelemben azon-

ban- "a jelentés tökéletes és teljes hasonlatossága"- nincsenek szinonimák./Idézeteink Kelemen Jánosnak A nyelvfilozófia kérdései c. könyvéből származnak, 176-178.o./

Az orosz nyelvű szakirodalomban is már a XVIII. században találkozhatunk a szinonimák létét tagadó nézetekkel./ Itt természetesen a szinonimák szűkebb értelmezésére kell gondolnunk./ N.M.Karamzin megállapítja, hogy "в языке, обогащенном учеными авторами, в языке выработанном, не может быть синонимов, всегда имеют они между собой некоторое тонкое различие, известное тем писателям, которые владеют духом языка, сами размышляют, сами чувствуют, а не попугаями других бывают"/Karamzin 1964. 142./.

A XIX. században több nyelvész is/P.F.Kalajdovics,I.I.Davidov: Bragina 1973, 84./ igyekezett aláhuzni a szinonimák megkülönböztető jellegét, megkülönböztető szerepét. Ezt a differenciáló képességet hangsúlyozta L.V.Scserba is/Szlovar szin. 1969, 6./.Tehát már a múlt században elkezdődött az a tendencia, amely a XX. században uralkodóvá vált a szinonimakutatásokban. A kutatások fő kérdése most már nem az volt, hogy van-e egyáltalán szinonima valamely nyelvben, hanem az, hogy hogyan határozható az meg, melyek a funkciói.

1.2. Kísérletek a szinonimák fogalmának meghatározására

A szinonimák fogalmának meghatározásával kapcsolatban sok nézet látott már napvilágot a szakirodalomban. Egyesek a filozófia szemszögéből vizsgálják a szinonimiát/Lyons, Schirn/, mások nyelvészeti oldalról közelítik meg a problémát/Ullmann

1967, Mühlner-Radtke 1973, Gauger 1972, Schippan 1972, stb./. Több nyelvész szinonimián még ma is csak lexikai szinonimákat ért, tehát azonos vagy hasonló jelentésű szavakat, figyelmen kívül hagyva a szintén nagy jelentőségű grammatikai szinonimákat, illetve a kellőnél kisebb jelentőséget tulajdonítva nekik/Gauger 1972, Schippan 1972, A.D.Grigorjeva-Szlovar szin. 1969, stb./. A magyar nyelvészek többsége is csak a lexikai szinonimákkal foglalkozik/ Jelentéstan 1974, Bécédy 1976/.

A XX. század azonban a grammatikai szinonim eszközöket is felfedezi kutatásai számára. Ennek megfelelően a szinonima-meghatározások is "általánosabbá" válnak, most már nemcsak lexikai egységek, szavak, szótári egységek szinonimiájával foglalkoznak, hanem szinonim mondatokról is kezdenek beszélni a nyelvészek.

Lyons szerint a szinonimiát bilaterális implikációként vagy ekvivalenciaként definiálhatjuk. Ha az S_1 mondat az S_2 mondatot implikálja, és ez ellenkezőleg is érvényes, akkor S_1 és S_2 ekvivalens. " Wenn nun die beiden äquivalenten Sätze die gleiche syntaktische Struktur haben und sich voneinander nur dahingehend unterscheiden, daß der eine x hat, wo der andere y hat, dann sind x und y synonym!/" Lyons 1973, 460./.

Lyons definíciója lehetővé teszi az értelmezést a lexikai és a grammatikai szinonimák szemszögéből is: Peter und Maria sind ein Ehepaar.-Peter und Maria sind verheiratet./Hartig/.

Я старше Пети.- Петья ^мложе меня. A fenti mondatok lexikailag eltérnek, szintaktikai felépítésük pedig azonos.

Az x és y eltérése azonban szintaktikai jellegű is lehet:

Der Koffer ist mir zu schwer.- Der Koffer ist für mich zu schwer. Gondolkozik a dolgon. - Gondolkozik a dologról.

Большевики всем низшим классам дали идею, которая им/ для них понятно и по душе /Ардам./.

Lyonséhoz hasonló felfogással találkozunk Schirn- nél is. "Nach allgemein vertretener Auffassung sind zwei Saetze p und q genau dann einander logisch aequivalent, wenn jeder den anderen logisch impliziert, d.h. wenn alle und nur die Tatsachen, welche die Wahrheitsbedingungen von p erfüllen, auch die Wahrheitsbedingungen von q erfüllen" /Schirn 1975/ Pl.: Hans ist ~~sa~~erker als Fritz.- Fritz ist schwae~~ch~~er als Hans. Jancsi erősebb mint Feri.- Feri gyengébb mint Jancsi. stb.

A fenti általános definíciókat konkrétan a következőképpen lehetne megfogalmazni: a szinonimia" совпадение в основном значении / при сохранении различий в смысловых оттенках и стилистической окраске/ морфем, слов, синтаксических конструкций, фразеологических единиц"/Розенталь- Теленкова 1972, 348./: воспретить- запретить, языкознание- языковедение, ступеньки лестницы- лестничные ступеньки, одного поля ягоды- два сапога пара .

1.3. A nyelv szinonim eszközei

A nyelvnek minden eleme lehet szinonima. Rozental és Tye- lenkova fenti definíciójából következik, hogy a szinonimákat feloszthatjuk lexikai, grammatikai, frazeológiai, esetleg még fonetikai szinonimákra is.

Lexikai szinonimák: "Слова, близкие или тождественные по

своему значению, выражающие одно и то же понятие, но различающие или оттенками значения или стилистической окраской, или и тем и другим" /Розенталь- Теленкова 1972, 351./.

скорый- быстрый, языкознание- языковедение, nyelvtudomány-
lingvisztika, Sprachwissenschaft- Linguistik.

Grammatikai szinonimák: "различные формы и конструкции, употребляемые в близком, хотя и не тождественном грамматическом значении"/И.И.Ревзин, К вопросу о грамматической синонимике, Иностранные языки в высшей школе, 1952,1./.

Он покался мне/предо мной во всем. нарезание- нарезка.

Bleib stehen! Stehenbleiben! Leülni! Ül le!

Frazeológiai szinonimák: "Наличие общего значения у фразеологических единиц" /Розенталь- Теленкова 1972,350./.

владеть собой- держаться в руках, чувствовать себя на верху
блаженства- чувствовать себя на седьмом небе, bent van a hi-
nárban- benne van a csávában- szorul a kapcája.

Fonetikai szinonimák: /Lotarev- Fedorenko 1970./

Федор Павлович- Фед Палч, nein- нее.

1.4. A grammatikai szinonimák

A grammatika terén a változások lassabban mennek végbe, mint a lexika területén, s csak hosszabb időszak, gyakran csak évszázadok viszonylatában figyelhetők meg. Ezek a folyamatok abban nyilvánulnak meg, hogy hosszabb- rövidebb időn át két vagy több konstrukciónak azonos a jelentése. "Grammatische Formen und Strukturen, von denen in bestimmter Funktion eine durch die andere ersetzbar ist, ohne daß sich die Bedeutung

wesentlich aendert, bezeichnet man als grammatische Synonyme" /Enzyklopaedie 1969, 1066./.

nachts- des Nachts- in der Nacht, Bleib stehen! Du sollst stehenbleiben!   нужный кому/ для кого.

A grammatikai szinonimák " представляют собой частный случай более широкой категории параллельных средств речи" /Л.Граудина 1970, 6./.

Melyek a grammatikai szinonimák fő kritériumai? ^Синонимичными признаются конструкции, имеющие общее грамматическое значение и различающиеся лишь оттенками его. Общность грамматического значения и однородность лексического состава делают синонимические конструкции взаимозаменяемыми." /Максимов 1966, 6./

A szinonimia kétős jellege tehát jellemző a grammatikai szinonimákra is: azonos funkció - eltérő forma. Problémát jelent az árnyalat fogalmának a pontos meghatározása. Ez még a lexikai szinonimák esetében is csak többé- kevésbé körülhatárolt fogalom. /Apreszján műveiben találkozhatunk erre irányuló kísérletekkel. 1957, 1969/

A grammatikai szinonimák esetében a jelentésárnyalat két dolgot foglal magába: árnyalati eltérést a grammatikai jelentésben, valamint a stilisztikai jelentésárnyalatot. A grammatikai jelentésárnyalatokhoz tartozik pl. az általánosság- konkrétság fokában való eltérés: не купить костюма- не купить костюм . Mindkét szó szerkezet objektális viszonyt fejez ki, de az első szerkezetben az objekt általános, a másodikban pedig konkrét. /Максимов 1966, 6/

Eltérhetnek a szó szerkezetek a tekintetben is, hogy a szó-

szerkezet elemei bővíthetők-e más elemekkel, vagy sem: **мамина кофта- кофта мамы, кофта Петинной мамы** . A fenti szószervezetek abban térnek el, hogy az utóbbi szintagma, tehát a N-N_g szerkezet alárendelt tagja bővíthető más elemmel, míg az első konstrukció esetében ez nem lehetséges.

A grammatikai jelentésárnyalatokon kívül megkülönböztetünk stilisztikai jelentésárnyalatokat is. A lexikai szinonimákhoz hasonlóan a grammatikai szinonimák használatát, egyik vagy másik szerkezet választását is befolyásolhatja a szituáció, az hogy írott vagy beszélt nyelvben használjuk-e.

идти за грибами/нейтр./- идти по грибы/прост./, разговоры о/про
A szinonim sor valamelyik tagja régies színezetűvé válhat:
sich einer Sache freuen- sich über eine Sache freuen, Pécssett
lakik- Pécsen lakik, бежать от счастья - бежать счастья.

A szaknyelv befolyásolhatja valamely szószervezet használatát: работает в фотостудии- работает на фотостудии /a második a szakmai használat árnyalatát fejezi ki. Rozental-Telenkova 1972, 349/.

a gyerek az iskolában van/a gyerek rendszeresen, iskolakötelezettségénél fogva bent van az épületben/- a titkár iskolán van/ valaki mint felnőtt, kiválasztás alapján, tanfolyamszerű képzésben vesz részt. Akad.nyelvt. 1970, 11.178/.

Intenzitásbeli eltérés: ударил мороз- ударили морозы.
/ a második nagyobb intenzitást fejez ki/.

Expresszivitás fejezhető ki a szinonim sor valamely tagjával: Он стукнул кулаком по столу/ нейтр./.- Он стук кулаком по столу/ разг././Максим. 1966, 8/

Tisztázni kell az "однородность лексического состава" fogal-

mat is. Mikor tekinthetők valamely összehasonlítandó szerkezetek lexikailag egyneműeknek?

1. Ha teljes mértékben megegyeznek a nem viszonyozói értékű szavak: sich einer Sache erinnern- sich an eine Sache erinnern, Stehenbleiben! Bleib stehen! gondolkozik a dolgon- gondolkozik a dolgról, Ül le! Leülni! полный воды- полный водой, Помолчи ты!- Помолчал бы ты!
2. Ha a szó szerkezetek egyes elemei azonosak, mások között szóképzési kapcsolat van: Dieses Problem ist nicht zu lösen.- Dieses Problem ist nicht lösbar. продолжать переписку с кем-л.-продолжать переписываться с кем-л.
3. Ha az összehasonlítandó szerkezetek valamely segédige meglétében, illetve hiányában térnek el: Fordítsd le ezt a szöveget. Le kell fordítanod ezt a szöveget. Bleib stehen! Du sollst stehenbleiben! Тебе идти первым. Тебе придётся идти первым.

1.5. A grammatikai szinonimák fajtái

A grammatikai szinonimák két nagy csoportját a morfológiai és a szintaktikai szinonimák alkotják.

"Morphologische Synonyme sind verschiedene Wortformen mit ähnlicher grammatischer Bedeutung, die ihnen entweder im Sprachsystem selbst eigen ist oder erst im Redezusammenhang entsteht"/Sendels, 1967, 340/.

Az első csoporthoz a kontextustól független szinonimák tartoznak, pl. a németben a Praeteritum és a Perfekt, a másodikhoz pedig a kontextustól függő szinonimák: Ich gehe ins Kino.-Morgen gehe ich ins Kino. Moziba megyek.- Holnap mo-

ziba megyék. Завтра уедем. Завтра уезжаем/Розент.-Теленк.1972,349/

A morfológiai szinonimák a szóelemek szinonimái. Idesorolhatók a szinonim prefixumok és szuffixumok is: собиратель-сборщик, избрать-выбрать, заграждение-загородка/Лотарев 70,15/
Ahhoz, hogy a morfológiai szinonimákat elhatárolhassuk a szintaktikai szerkezetektől, meg kell figyelni, hogy az összehasonlított szerkezetek eltérése morfológiai szinten jelentkezik-e, vagy pedig magasabb- szószerkezet- vagy mondat szinten. Ha a szószerkezet más elemei nem hatnak valamely forma használatára, akkor morfológiai szinonimiáról van szó: die Balkons- die Balkone, слесари- слесаря, скорее-более скорый. Természetesen a szinonimareláció megvalósulásához azonos lexikai környezetre van szükség. Így a белизна сахара és а килограмм сахара szerkezetekben a сахара és сахару formák nem tekinthetők morfológiai szinonimáknak, mivel nem azonos lexikai környezet mellett realizálódnak /V.ö.Gabka,1970, 75/.

A grammatikai szinonimák másik nagy csoportját a szintaktikai szinonimák alkotják. Míg azonban a lexikai és a morfológiai szinonimák megítélésében megegyezik a nyelvészek álláspontja, a szintaktikai szinonimák kérdésében vannak eltérések. Egyesek ugyanis csak az azonos szintű nyelvi egységek közti szinonimiát ismerik el, tehát a különböző szószerkezetek, egyszerű, illetve összetett mondatok közti szinonimiát.

"Синтаксическими синонимами являются единицы одинакового синтаксического уровня". Наряду с синонимическими существуют параллельные конструкции, которые при наличии общего грамматического

значения различаются своей структурой и синтаксической ролью" /Розенталь- Теленкова 1976, 296/.

A fentiek értelmében ki kellene zárunk a nyelv szinonim eszközei közül az egyszerű mondat szó szerkezetek és az összetett mondatok közti szinonimiát. Így a Юноша после окончания средней школы поступил в вуз. és a Юноша после того, как окончил среднюю школу, поступил в вуз. mondatok között nem lehet szinonimareláció. Pedig a fenti mondatok lexikai felépítése megegyezik, s a kifejezett időhatározói viszonyok tekintetében is egyezést mutat a két mondat /V.ö. Sendels 1959, Gabka 1970/.

Максимов /1966/ szerint azonban különbséget kell tennünk az azonos szintű és az eltérő szintű szinonim szerkezetek között. A grammatikai szinonimák köre így az alábbi sorokkal bővül: Окончив школу, Петя поступил в вуз. После того, как Петя окончил школу, он поступил в вуз. После окончания школы Петя поступил в вуз.

Az azonos nyelvi szint Apreszjan szerint sem kritériuma a szinonim szintaktikai átalakításoknak. A mondat szórendje, a kifejezést alkotó szavak szóképzési státusza változhat, változhat az esetforma, a lexikai felépítés azonban azonos marad /Apreszjan 1969, 75/. A szinonim szintaktikai transzformációk megengednek ilyen típusu átalakításokat:

Я верю в его честность.- Я верю, что он честен. Я предлагаю вам уйти. - Я предлагаю вам, чтобы вы ушли. Он покаялся мне во всем.-Он покаялся предо мной во всем.

1.6. A szintaktikai szinonimák fogalma, jellemzői

A grammatikai, s ezen belül a szintaktikai szinonimák kérdését az orosz nyelvben A.M. Peskovszkij vetette fel először. Peskovszkij a grammatikai szinonimákat morfológiai és szintaktikai szinonimákra bontja. A szinonimák elsősorban olyan szemszögből érdeklik, hogy a nyelv kifejezőeszközeinek bővítését, gazdagítását szolgálják /Peskovszkij 1930/.

Ehhez a felfogáshoz csatlakozik A.N. Gvozgyev is, amikor a stilisztika oldaláról közelíti meg a szinonimák kérdését: "A stilisztika, amikor a nyelvben az egyes fogalmak kifejező és pontos jelölésének feltételeit tisztázza, elsősorban a szinonimákat vizsgálja"/1965, 45/. A szintaxis is azért fontos a stilisztika számára, mert a szintaktikai szinonimák hatalmas készletével rendelkezik, "parallel beszédfordulatok" hatalmas készletével, "которые различаются только тонкими оттенками в значениях и поэтому во многих случаях могут заменять один другой" /emlitett munka 215/.

E definíció lényegében nem határolja el a lexikai és a morfológiai szinonimáktól a szintaktikai szinonimákat. A Gvozgyev meghatározásában szereplő kritériumok jellemezhetik a szinonimák előbbi két csoportját is. Nem világos, mit ért Gvozgyev beszédfordulatokon /обороты речи/: a frazeológiai egységek, az összetett mondatok idetartoznak-e. Helyesen mutat rá arra, hogy a beszédstílus befolyásolja az egyes szerkezetek választását.

Korunk stilisztáit is érdekli a szintaktikai szinonimák kérdése/Rozental-Tyelenkova 1976, Fleischer 1979, Maemig-Enzyklop.

1969/. A beszélő összehasonlíthat néhány szintaktikai stílus-
elemet és a legmegfelelőbbet választhatja. Heine például a
Die schlesischen Weber című versében a következőket írta:
"Ein Fluch dem König', dem König' der Reichen, Den unser Elend
konnte nicht erweichen. Der uns den letzten Groschen erpreßt,
Und uns wie Hunde erschießen laeßt! Wir weben! wir weben!"
A vers végső formájában azonban a "Der den letzten Groschen
von uns erpreßt" sor találatos, amelynek segítségével egyértel-
művé válik a szöveg, és megszűnik a monotónia is /Fleischer
1979, 120/.

Sok nyelvészt azonban a szintaktikai szinonimák elméleti
kérdései érdekelnek. Elsősorban a szintaktikai szinonimáknak
más szinonimáktól való minél pontosabb elhatárolására törek-
senek.

СИНОНИМАМИ
"Под синтаксическими ^{СИНОНИМАМИ}мы понимаем такие различающиеся по струк-
туре свободные соединения одних и тех же слов / словосочетания/,
а также предложения, их части и более сложные синтаксические
образования данного языка в данную эпоху его развития, которые
выражают однородные отношения и связи явлений реальной действи-
тельности"/Сухотин 1960, 14/: "тец работал ночью/ в течение но-
чи/ в ночь.

A szinonimia egyik legfontosabb ismérve Szuhotyin szerint
a különböző szintaktikai képződmények felcserélhetősége anél-
kül, hogy az összehasonlítandó szerkezetek alapjelentése meg-
változna. Helyesen mutat rá, hogy a szinonim szerkezetek össze-
hasonlításakor azonos nyelvet és azonos kort kell alapul ven-
ni. Ezt a megállapítást azonban azzal pontosíthatnánk, hogy

ha fejlődési tendenciák is érdekelnek bennünket, különböző korszakok szintaktikai szerkezeteit vetjük össze.

A szintaktikai szinonimák tanulmányozásánál nagyon fontos a grammatikai jelentés vizsgálata. Kovtunova a grammatikai jelentésből indul ki a szintaktikai szinonimák értelmezésekor:

"Грамматическим значением является тип отношений, имеющий специальный грамматический показатель для своего выражения"

/Kovtunova 1955, 126/. A szó szerkezet és általában a szintaktikai szerkezetek jelentése az a viszony, amely a szerkezet elemei között létrejön. A különböző grammatikai mutatók, pl. a prepozíciók, esetformák részt vesznek a szintaktikai jelentések kifejezésében. Az esetformák vagy az előljárók eltérése elegendő két szerkezet különböző strukturájának elismeréséhez: álmodik vkivel-vkiről, Die Arbeit ist nicht der/die Mühe wert /Schulz-Griesbach/, пробраться лесом- по лесу- через лес, переплыть реку- через реку /Ўткин 1966, 228-29/.

Mik tekinthetők szintaktikai szinonimáknak? "Синтаксическими синонимами следует считать целые синтаксические конструкции / словосочетания, простые предложения, сложные предложения/" /Ковтунова 1955, 127/.

Egész szintaktikai szerkezeteket kell vizsgálni, mivel a grammatikai jelentést nem lehet elszakítani azoktól az elemektől, amelyek az adott viszony kifejezésére szolgálnak. Egész szintaktikai szerkezeteket kell vizsgálni azért is, mert a grammatikai jelentés árnyalatai az adott szintaktikai **egység** bármely elemével kapcsolatosak lehetnek.

A szintaktikai szinonimák feltételezik a nem viszonyszói

értékű elemek lexikai azonosságát. / A lexikai azonosság fogalmát az 1.4. fejezetben tisztáztuk./ Az eltérés, mint már utaltunk rá, a grammatikai mutatókban lehet. Nem érthetünk egyet tehát azzal a kijelentéssel, hogy a prepozíciókat és a konjunkciókat nem lehet a szintaktikai szinonimákhoz sorolni, "так как это отдельные слова" /Kovtunova 1955, 128/. Ez ugyanis ellentmond annak a követelménynek, hogy egész konstrukciókat vizsgáljunk, a szavak szinonimiája a lexikai szinonimák kérdéskörébe tartozik.

A nem viszonyszói elemek lexikai azonosságának követelményéből következik az, hogy nem tekinthetünk szintaktikai szinonimáknak ilyen sorokat: Я приду вечером. Я приду с наступлением вечера. Я приду, когда настанет вечер. /Сухотин 1960,4/ Igaz, hogy ezek a mondatok a valóságnak egynemű jelenségeit fejezik ki, s csak kisebb árnyalatokban térnek el, de új nem viszonyszói értékű szavakat vezetnek be. Ezenkívül ellentmondanak az azonos nyelvi szint követelményének, bár- mint mondtuk- ebben a kérdésben a vélemények megoszlanak.

Nem sorolhatjuk a szintaktikai szinonimák közé az утомленный ходьбой és az усталый от ходьбы sorokat sem, szintén a lexikai eltérés miatt. A fenti szó szerkezeteket a lexiko- szintaktikai szinonimák csoportjába sorolhatjuk.

1.7. A szintaktikai szinonimák és szinonim mondatok

Különbséget kell tennünk a szintaktikai szinonimák és a mondat-szinonimia fogalmai között. A szinonim mondatok fogalmá-
megengedi
ma-[~] ellentétben a szinonim szintaktikai szerkezetekkel- lexi-

kai eltérést is a mondatok felépítésében .

A mondatsszinonimia vizsgálatakor gyakran említik a konverz szinonimia esetét. A konverzió a mondat elemei közti viszony irányának megváltoztatása. "Konverse Synonymie besteht nur zwischen Saetzen, die einander logisch aequivalent sind." A Hans ist staerker als Fritz. és a Fritz ist schwaecher als Hans. mondatok szerkezetileg teljesen azonosak. Logikailag ekvivalensek, az egyik mondatról a másikra lehet logikailag és szemantikailag következtetni. A mondatok szerkezete azonos, csak a predikátumban van közöttük lexikai eltérés. Ha a két mondatban szereplő személyek is azonosak, akkor a mondatok azonos nyelven kívüli valóságot tükröznek. Az eltérés csupán az, hogy eltérő módon tükrözik azt /Schirn 1975/.

Schirnhez hasonlóan Katz is szemantikai értelmezést talál a John sold the book to Mary. és a Mary bought the book from John típusú mondatpárok szinonimiájára. Az egyik állítás itt is feltételezi a másikat: sell= elad, buy= vesz. A két mondat tehát azonos jelentés hordozója: valami valamilyen módon birtokost változtat./ Katz J.J. Semantic Theory, London, 1972/. A "nem grammatikai morfémban" eltérő mondatpárok értelmezésének szempontjából mind Schirn, mind Katz szükségesnek látja a szemantikai interpretációt.

Természetesen nem kell mindig lexikailag eltérnie a predikátumoknak. Azonos lexikai felépítés mellett is változhat a mondaton belüli viszonyok iránya, azonos jelentéstartalom mellett: Ez a megállapítás ellentmond a tényeknek. A tények ellentmondanak ennek a megállapításnak. Tehát: a megállapítás és a tények között ellentmondás van /Máté 1974, 367/.

A konverzívák különleges esete még az aktiv- passzív mondatok szinonimiája. Míg a lexikailag eltérő mondatok esetében szükséges a szemantikai interpretáció, ez a viszony szintaktikailag is meghatározható: Hans hat Gaby geohrfeigt. Gaby ist von Hans geohrfeigt worden.

Összegzésként annyit lehetne elmondani, hogy "a konverzívák azonos gondolati tartalmat fejeznek ki, akárcsak a szinonim szintaktikai szerkezetek, de ezt sajátos módon, ezért célszerű... a konverzívákat a szintaktikai szinonimika különleges eseteként értelmezni" /Máté 1974, 368/.

1.8. A szintaktikai szinonimák fajtái

Szinonim szószerkezetek:

1. Szószerkezetek, amelyeknek alárendelt tagját különböző esetformákban használjuk az általános grammatikai jelentés valamely jelentésárnyalatától függően: выпить воду- выпить воды , megissza a vizet- iszik a vizből, vizet iszik, не купить костюм- не купить костюма.
2. Szószerkezetek azonos előljáróval, de amelyek alárendelt tagja különböző esetformákban szerepel: in eine Gaststaette einkehren- in einer Gaststaette einkehren, тосковать по мужу- тосковать по муже.
3. Különböző prepozícióval alkotott szószerkezetek, amelyeknek alárendelt tagjai is eltérő esetformában szerepelnek: sprechen von/über, schreiben von/über, Рассказывать оброте- рассказывать про брата, скучать о доме- скучать по дому.
4. Szószerkezetek, amelyek valamely előljáró meglétében vagy

hiányában térnek el: in der Nacht / des Nachts arbeiten,

5. Szó szerkezetek, amelyeknek alárendelt tagját különböző szó-faj szavak alkotják: Ich helfe meiner Mutter beim Kochen.- Ich helfe meiner Mutter kochen. начинать переписку- начинать переписываться, книга отца- отцова книга,
6. Különböző szófajokhoz tartozó alárendelt tagu szó szerkezetek, amelyek prepozíció meglétében vagy hiányában térnek el: ein Arbeiter aus Berlin- ein Berliner Arbeiter, der goldene Topf- der Topf aus Gold, книжный шкаф- шкаф для книг, рабочий из Ленинграда- ленинградский рабочий,

Szinonim mondatok

A/ Az egyszerű mondatok szintjén:

1. Mondatok, amelyek egy helyen térnek el: Arbeiten! Arbeite! Dolgozni! Dolgozz! молчи!молчать! предлагают приступить к работе, предлагается приступить к работе.
2. A változás két helyet érint: Stehenbleiben! Bleib stehen! Началась перестрелка.- Начали перестрелку.Ветер унес лодку.- Ветром унесло лодку.
3. A változás három helyen következik be: Wir schreiben einen Brief.-Ein Brief wird von uns geschrieben. Рабочие строят дом.- Дом строится рабочими. Ему нужен отдых.- Ему нужно отдохнуть.

B/ Az összetett mondatok szintjén:

1. Mondatok, amelyeknek grammatikai felépítése csak a mellékmondatban változik: Matros, который спас троих утопающих, награжден медалью.- Matros, которым спасены трое утопающих, награжден медалью.
2. Mondatok, amelyeknek mindkét részében változik a gramma-

tikai felépítés: Wenn du Lust hast, können wir spazieren-
gehen.- Wenn du Lust haettest, könnten wir spazieren-
gehen. Если огородники будут поливать капусту, она не

засохнет.Если бы огородники поливали капусту, она не засох-
ла бы.

3. Összetett mondatok, amelyeknek strukturája alárendelt-
ségre , mellérendeltségre nézve tér el: Ich bleibe zu
Haus, denn es ist kalt. - Ich bleibe zu Haus, weil es
kalt ist.- Ich bleibe zu Haus, es ist kalt. Приходите,
потому что вас ждут.Приходите, так как вас ждут.Прихо-
дите, ибо вас ждут.Приходите:вас ждут./A fentieket v.ö.

Gabka 1970/

1.9. Szinonim szerkezetek, parallel szerkezetek

A nyelvészek a szinonimák és a paralelelek fogalmát általá-
ban azonos értelemben használják. Utaljunk néhány értelmezés-
re.

"In der russischen Sprache der Gegenwart existiert eine gro-
ße Zahl paralleler Konstruktionen, die ein und dieselbe Grund-
bedeutung besitzen, und zur Kategorie der syntaktischen Synony-
me gehören"/Mühlner- Radtke 1973, 188/.

"Грамматические варианты представляют собой частный случай бо-
лее широкой категории параллельных средств языка"/Л.Граудина
1970, 6/.

"Параллельные конструкции различаются одна от другой смысловыми
оттенками и стилистической окраской"/Розенталь-Теленкова 1972,
246/.

A fentiekből kitűnik, hogy a parallel szerkezetekre is jel-
lemzők a szinonimák kritériumai. Mi az, ami mégis megkülönböz-

tetheti egymástól a szinonimákat és a parallel szerkezeteket?
Míg a párhuzamos szintaktikai szerkezetek "конструкции, близкие по значению, но выраженные различными синтаксическими единицами", addig a szintaktikai szinonimák "конструкции, совпадающие по своему значению при различии формального построения, выраженные единицами одинакового синтаксического уровня" /Розенталь-Теленкова 1972, 245,346/.

A szintaktikai szinonimák és szintaktikai paralellelek között tehát az eltérés a nyelvi szint azonosságában, illetve eltérésében keresendő. A szintaktikai szinonimák és a szintaktikai párhuzamok a nyelv parallel eszközeihez tartoznak, de rajtuk kívül a lexikai, a frazeológiai és a morfológiai szinonimák is.

Dolgozatunkban parallel szószerkezetekkel foglalkozunk, szinonim parallelizmusról van szó. A szinonim parallelizmus "синонимия словосочетаний, возникающая вследствие семантического совпадения различных синтаксических построений", например: голубоглазый ребенок- ребенок с голубыми глазами /Розенталь-Теленкова /1972,311/

Mint látjuk, a parallel szerkezetek rendszerint szinonimák is. De nem minden párhuzamos konstrukció alkothat szinonim sort. A szinonim szószerkezetek feltétele ugyanis a szószerkezetek lexikai azonossága. Így bizonyos párhuzamos szerkezetek, bár ugyanazt a szintaktikai viszonyt fejezik ki, nem lépnek szinonim kapcsolatba / институт по исследованию чего-л., институт биохимии /.

A szinonimiával kapcsolatos nézetek rövid áttekintése azt bizonyítja, hogy a legfőbb viták, véleménykülönbségek forrása magának a jelenségnek az értelmezése. Teljes egészében elfogadható, módosításra, pontosításra nem szoruló definíció alig akad / úgy általában a szinonimákra, mint a grammatikai szinonimákra vonatkozóan /.

A fentiekben ismertetett nézeteket összegezve, szinonimáknak eltérő formájú nyelvi egységek sorait nevezzük /lexikai szinonimák esetén eltérés a hangalakban, szintaktikai szinonimák esetén eltérés a szerkezetben /, amelyeknek azonos az alapjelentése, s amelyek különböző jelentésárnyalatokban eltérhetnek.

A nyelvnek minden eleme lehet szinonima, valamennyi szinten jönnek létre paralelek. A szintaktikai szinonimák egyik típusát azok a szószerkezetek alkotják, amelyek valamely prepozíció meglétében vagy hiányában térnek el. A prepozíciós és prepozíció nélküli szószerkezeteknek a limitáció kifejezésére történő használatát vizsgáljuk dolgozatunkban, rámutatva arra, hogy a parallel szószerkezetek mindig alkothatnak-e szinonim sort, tehát arra, hogy bizonyos szintaktikai jelentés azonos lexika mellett is kifejezhető-e prepozíció nélküli és prepozíciós szószerkezetekkel.

Mielőtt azonban rátérnénk a kérdés részletes elemzésére, határozzuk meg, mit is értünk limitatív viszonyokon.

2.A LIMITATIV VISZONYOK FOGALMA

2.1. Az alárendelő szószerkezetek és a limitativ viszonyokat kifejező szószerkezetek

A latin elemekből álló "limitativ" szó jelentése: korlátozó, határt kijelölő, megszabó. A limitativ szószerkezetek esetében olyan szintagmákról van szó, amelyeknek alárendelt tagja pontosítja, szűkíti az alaptag jelentéskörét. A fenti kritériumok alapján azonban a limitativ szószerkezetek nem határolhatók el az alárendelő szószerkezetek többi fajtájától, az alárendelő szószerkezetekben ugyanis " az alaptagnak logikailag és nyelvtanilag is alá van rendelve a másik tag. Ez megszorítja az alaptag jelentéskörét, pontosabbá teszi jelentését"/Bencédy 1971, 258/. Keresni kell tehát olyan támpontokat, amelyek segítségével a limitativ szószerkezeteket elkülöníthetjük a többi alárendelő szószerkezettől.

2.2. A limitativ viszonyok és a tekintethatározók

A mai magyar nyelv leíró nyelvtanának kategóriái közül a limitativ viszonyoknak a tekintethatározó elnevezés felel meg. Akadémiai nyelvtanunk meghatározása szerint "a mire nézve, milyen tekintetben, mire vonatkozólag kérdésekre felelő határozók azt fejezik ki, hogy a cselekvés, történés, létezés közben fennálló állapot csak milyen megszorítással, milyen szempontból érvényes" /Akad. nyelvtan 1970, 11,240/.

A tekintethatározók orosz megfelelői: ограничительные

отношения . A tekintethatározó az a mondatrész, amely "указывает на ту часть или сторону предмета, на которую распространяется признак, выраженный определяемым словом" Никитин 1959,47/.

A tekintethatározók és a limitativ viszonyok fogalmai nem fedik egymást. A tekintethatározók a tárgyalt kérdéskörnek csak egy részét képezik. A limitativ viszonyok fogalma a mondatok közötti, illetve a szószerkezetek elemei közötti korlátozó, megszorító viszonyokat fejezi ki, tehát azt, hogy egy dolog, jelenség, tulajdonság stb. érvényessége milyen területre, szférára korlátozódik, továbbá hogy egy megállapítás milyen megkötéssel érvényes.

A limitativ viszonyok körébe a szószerkezetek szintjén a tekintethatározókon kívül bizonyos jelzős szószerkezetek is tartoznak, valamint az állandóhatározók egy része is.

2.3. A tekintethatározók helye a határozók rendszerében

A tekintethatározók azok közé a határozók közé tartoznak, amelyek "не укладываются в традиционную классификацию второстепенных членов предложения"/Федоров 1972, 113/

A tekintethatározók tartamhatározók. Abban a kérdésben, hogy a határozóknak mely csoportjához tartoznak, a vélemények eltérnek. A magyar akadémiai nyelvtan az állapotféle határozók körébe sorolja / 11/240-242/, Rácz Endre viszont a módféle határozókéba / Bencédy, 1971,289/. Ennek megfelelően nem fogadhatja el az akadémiai nyelvtan definícióját sem: " A tekintethatározó azt fejezi ki, hogy- a cselekvés-, történés-

minőség- vagy mennyiségfogalmat jelölő- alaptagban foglalt megállapítás milyen szempontból, milyen megkötéssel érvényes" /Bencédy 1971, 289/.

Fedorov is leginkább a módféle határozókhoz sorolná a tekintethatározókat, de kiemeli, hogy jelentésük szerint ezek mégsem módhatározók, mivel " не относятся к глаголу и не выражают образа действия " /Fedorov 1972, 113/. Így jelentésük az alaptagban megnevezett tulajdonság korlátozása csupán: На взгляд-то он хорош, да зелен/Крылов/. Ezzel a megállapítással nem érthetünk egyet, ugyanis az igei szintagmák között is találunk limitatív szerkezeteket. Igaz, jóval kevesebbet, mint névszóit: S elgondolják, hogy kedélyre Három, négy sem ér az aggal /Arany, Bencédy 355/. A pusztá érzelmileg sehova sem tartozott /Illyés, Akad. Nytan 2, 241/. A

A tekintethatározók fogalmávak és helyével a határozók rendszerében a német nyelvtenokban nem találkozhatunk/ tradicionális nyelvtenok/, a modern grammatikák többnyire " fakultativer, obligatorischer Aktant"-okról beszélnek anélkül, hogy a szószerkezetek elemei közötti viszonyokat ennél pontosabban meghatároznák /V.ö. Jung-Grammatik 1973, Duden 1959, Helbig-Buscha 1974, Erben 1964 stb./.

Nem találkozhatunk a tekintethatározók fogalmával az orosz nyelv akadémiai nyelvtenában sem, bizonyára Fedorov fenti megállapítása miatt/ Grammatika 1953/.

A Svedova- szerkesztette nyelvten/ Грамматика современного русского литературного языка. М, "Наука", 1970 / a bővitmények tárgyalása tekintetében a modern nyelvtenokhoz

sorolható. A fő mondatrészeken kívül a присловные распространители és a детерминанты/ распространители предложения в целом/ kategóriákkal találkozunk. A nyelvtan a determinánsok jeletéseinek meglehetősen széles skáláját vonultatja fel /többek között limitációt kifejező determinánst/: По форме он прав, а по существу губит новое дело. /Grammatika-70 628/. A szószerkezetek szintjén azonban az összetevők közti viszonyoknak csak a következő típusait különbözteti meg: собственно-характеризующие, обстоятельственно-характеризующие, объектные, субъектные, осложненные (объектные), комплетивные /538.o./.

A Grammatika-70 kategóriáival megegyezőket találunk Helbig-Buscha nyelvtanában is /1974,492 /:"Noch loser als die Adverbialbestimmungen sind die Ergaenzungsangaben mit dem finiten Verb verbunden": Dieses Problem ist meinem Freund wichtig. Diese Aufgabe ist dem Schüler schwer. Ist dem Schüler die Bedeutung der Redewendung klar?/ u.ott/.

Mint említettük, a német grammatikákban nem találkozunk a limitativ viszonyok és a tekintethatározók definíciójával. Ez azonban nem jelenti azt, hogy maga a limitáció fogalma ismeretlen a német szakirodalomban. Használatos a limitáció /Fleckenstein 1976, Tauscher-Kirschbaum 1958/ és a restrikció elnevezés /Helbig-Buscha 1974, Duden 1959/, valamint német megfelelőik/ Einschränkung, Begrenzung: Schulz-Griesbach 1970, Helbig-Buscha 1974 stb./, de általában csak az összetett mondatok szintjén, illetve a limitativ partikulákkal kapcsolatosan.

Határozói szerkezettypusok:

a/ Látszatra boldog megelégedéssel éltünk egymás mellett .

/Kassák, Akad.nytan 240/, Gyenge vagy, öcsém, így szemre Arany, Akad.nytan 240/, Különösen megragadta a figyelmét látszatra nyílt, gyönyörű szürke szeme /Doszt./.

На вид он стал безразличен ко всему/Быков/. Митрошка был с виду парень довольно оригинальный/Дост./. Особенно останавливали ваше внимание его прекрасные с виду глаза, серые, открытые /Дост./.

b/ Szerkezetileg is igen korszerű, A puszta érzelmileg seholva sem tartozott/ Illyés, Akad.nytan 241/.elméletileg helyes, külsőleg hasonló, Этот вывод теоретически правилен.

Внешне схож с ныне прослеженным /Ард.11/.

c/ Az öreg fogadás születésére nézve nem volt idevalósi/Kru-
dy, Akad. nytan 241/.

По спектральным свойствам они сходны с фрагментами, описанными раньше/Биох./

d/ Világviszonylatban is a legkorszerűbb lesz a Rádió új studióháza /Magy.Nemz. 1958/.

e/ Er ist alt an Jahren, aber sein Herz ist jung /geblieben/.

Он годами стар, а молод сердцем. /Tauscher-

Kirschbaum 1958,69/. Az ilyen típusú szószerkezetek alárendelt tagját a fenti nyelvtan "begrenzender oder limitativer Instrumental"-nak nevezi: „Der Instrumental steht bei Adjektiven und schränkt den Geltungsbereich der durch das Adjektiv bezeichneten Eigenschaft ein" /u.ott/.

2.4. A tekintethatározók és más határozók

2.4.1. A tekintethatározók és a körülményhatározók

A körülményhatározók egy része érintkezik a tekintethatározókkal. "Leginkább talán körülmény-, esetleg komplex körülmény- és tekintethatározóknak ítélnéjük az iránt, ellen, szemben névutókkal alakult határozókat" /Akad. nytan 2, 240/.

Komplett körülmény- és tekintethatározók:

Apja iránt forró szeretetet érez. Egyáltalán nem lehetek vele szemben merész/Gárdonyi/. Halál ellen nincs orvosság/Akad. nytan 2, 240/.

СОД-активность оказалась чувствительной к термообработке./Биох./ Это был человек болезненно самолюбивый, злопамятный, к врагам своим беспощадный/Ард. 41./. Глубоко под выдавшимися перед надбровьями поблескивали умные, будто равнодушные ко всему светлые глаза/Ард.41/. У него была страсть к точности: он делал все как по чертежу/Ковпак 185/. Особое доверие и любовь к нему возникли сразу, с первой встречи/Ард. 15/.

2.4.2. A tekintethatározók és az állandó határozók

Az állandó határozók más szempontok alapján jönnek létre, mint más határozóosztályok. Az állandóhatározók esetében az alárendelt tag alaki tekintetben függ az alaptagtól/ V.ö. Bencédy 290/. Bizonyos igék, névszók általában ugyanazzal a

raggal, névutóval ellátott főnévvel alkotnak szószerkezeteket. Ezeknek a szószerkezeteknek, tehát az állandó határozóknak egy része besorolható más határozó kategóriákba a jelentése alapján. Szép számmal található közöttük tekintethatározó is.

Állandó határozó típusok:

a/ gazdag vmiben, /Malájföld/ Bányakincsekben szerfölött gazdag, Petőfi tiszta rimekben is bővelkedik, vétkes vmiben, mester vmiben, szegény vmiben, gazdagodik, gyarapszik vmiben/ Akad. nytan 256/. reich an D, sich unterscheiden durch A von D, arm an D, interessiert a n D.

Единственным параметром, по которому различаются эти две группы липидов, является их фазовое состояние при 37./Биох.

Пусть на Данияре старая шинель и дырявые сапоги, но я-то ведь знал, что душой он богаче всех/Айт. Джам./.

b/ hátrányos vkire, angenehm D/ für A, begreiflich D/für A, widerlich D, nachteilig für A,

Там скоро я отыскал знакомую мне старушку-торговку, продававшую всякое трапье/Дост./.. никому не известный расчет, по которому этот брак ему выгоден/Дост./.. Этот слепой и яростный порыв ревности вне всяких границ рисует ваш характер совершенно в новом для меня виде/Дост./..

c/ Такие резкие различия в характере спектров карбонильных комплексов... свидетельствуют о существенном влиянии металла на электронные спектры поглощения/Биох./

A fenti állandóhatározókat a külföldi szakirodalomban objektnek nevezik. Felosztásuk a német nyelvészetben rendszerint formálisan, az alárendelt tag esetformája, ill. elől-

járója és esetformája szerint történik. A szószerkezetek jelentéseit nem rendszerezik. Az orosz nyelvű szakirodalomban ellenben az objektális szószerkezeteket a magyarhoz hasonlóan jelentésük szerint is osztályozzák.

A német nyelvtanok abban is eltérnek az orosz grammatikáktól, hogy a fenti szószerkezetek esetében - mint fentebb már említettük-, "fakultativer, obligatorischer Aktant"-okat különböztetnek meg. Nem kötelező a részeshatározó esetben álló főnév használata a következő mondat mellékneve mellett: Er ist dem Direktor bekannt. Ezeket a dativusban álló főneveket "Ergaenzungsangabe"-knak nevezzük. Ezek a "kiegészítők" nagyon hasonlítanak az objektekre. Azoktól abban térnek el, hogy egy prepozíciós csoporttal helyettesíthetők: Dieses Problem ist meinem Freund wichtig. $\longleftrightarrow$ Dieses Problem ist für meinen Freund wichtig. /Helbig-Buscha 1974, 492-493/. "Im Unterschied zum Objektsdativ ist der Dativ als Ergaenzungsangabe ein nicht valenzgebundenes, sondern freies Glied im Satz"/u.ott/.

2.5. Jelzős konstrukciók a limitatív szószerkezetek között

A jelzői limitatív szószerkezetek tipikus főnévi szintagmák. Alaptagjuk és alárendelt tagjuk is főnév. "В качестве главного слова здесь выступают имена существительные различных лексико-грамматических групп: названия лиц по профессии, по родству, названия действий, процессов, названия результатов действий и др.: значение главного слова ограничивается и уточняется зависимым словом /Грамматика 1960, 2/1,262/.

Mely szószerkezetek tartoznak ide? Hiszen az alárendekő szintagmákra általában érvényes: az alaptag jelentését az alárendelt tag szűkíti, pontosítja. Milyen tekintetben pontosítja a determináns a főtag jelentését a limitatív jelzői szerkezetekben? "Несогласованное определение с предлогом по характеризует предмет по отношению к определенной сфере, которая ограничивает общее значение предмета"/Практ.гр. 118/.

Jelzői szószerkezetek:

a/Они уверены, что в отношении союзника по войне Россия ни при каких ситуациях не откажется ответственности за русские бумаги /Ард. 200/. Он был еще специалистом по разорению своих собратьев/Ард. 155/. Возвращаясь из командировки, встретил на улице знакомого, давнишнего товарища по работе/Быков 7/. Всесоюзный научно-исследовательский и проектный институт по отраслевым АСУ /Слов.инф./рабочий по ремонту вагонеток, агроном по защите растений, мастерская по ремонту обуви.

A fenti szószerkezeteket a német nyelvű szakirodalomban a célviszonyokat kifejező szintagmákhoz sorolják. "Finale Attribute: sie nennen den Zweck, die Bestimmung oder die Absicht". der Verein für Tierschutz/Schulz-Griesbach 357/, Direktor für internationale Beziehungen /Helbig-Buscha 381/. Tauscher és Kirschbaum szerint a fenti szószerkezetek jelentése "nähere Bestimmung bzw. Abgrenzung eines Begriffs": Позавчера он сдал экзамен по географии. Vorgestern hat er seine Prüfung in Geographie abgelegt. Tegnapelőtt levizsgázott földrajzból. Он хочет стать врачом по глазным болезням. Er möchte Arzt für Augenkrankheiten werden. Szemorvos akar lenni.

/Tauscher- Kirschbaum 1958 , 3 96/.

N.I.Filicseva viszont az orosz akadémiai nyelvtanével megegyező álláspontot képvisel, az ein Fachmann für Landmaschinen, Lehrgaenge für Mathematik, Leipziger Institut für Literatur típusu szószerkezeteket jelzői limitatív szószerkezeteknek tekinti. /Filicseva 1969/.

A limitatív viszonyokról szóló áttekintésünkben nem térünk ki minden kifejezési lehetőségre /pl. partikulák, kötőszavak/. Vázolni kívántuk a szószerkezetek szintjén a főbb típusokat, a hangsúlyt azokra a szószerkezetekre helyezve, amelyekben valamelyik esetforma is használatos.

Térjünk most át a különböző limitatív konstrukciók tárgyalására, az esetformák parallel használatával kapcsolatos problémák vizsgálatára, értelmezésére.

3. FŐNÉVI SZÓSZERKEZETEK

A limitációt kifejező szó szerkezetek között a fő helyet a főnévi szó szerkezetek foglalják el. Az előljáró nélküli és az előljárós esetformák párhuzamos használata a főnévi konstrukciókon belül változatos képet mutat. Először az univerzálisabb típusokat vizsgáljuk, utána pedig a kevésbé elterjedtekkel foglalkozunk.

3.1. $N-N_g / N-Prep_{po}-N_d$

A szintagmák sorát mindenképpen a $N-N_g / N-Prep_{po}-N_d$ felépítésű szó szerkezetekkel kell megnyitnunk. A limitatív viszonyok egyik legproduktívabb kifejezési módja a nem egyeztetett jelzős szerkezetekkel történő kifejezés. A szó szerkezet főtagjával megnevezett cselekvés az alárendelt taggal megnevezett területre korlátozódik. Az учебник политэкономии, общество по распространению знаний stb. típusú szó szerkezetekről van szó. A $N-N_g$ konstrukciókkal párhuzamosan a $N-Prep_{po}-N_d$ szó szerkezetek is használatosak.

Mely szemantikai csoportokhoz tartozó főnevekkel lehet a fent említett szó szerkezeteket képezni?

3.1.1. Foglalkozások elnevezései

A főtaggal megnevezett foglalkozás korlátozódik az alárendelt taggal megnevezett területre.

A/ A két esetforma párhuzamos használata lehetséges

учитель: Базима, например, обратил внимание на лесные высоты не столько как начальник штаба, сколько как учитель географии /Быков 100/. От отца, провинциального учителя физики, вошла в мою кровь восторженная влюбленность в науку /Тендр. УСС 632/. учитель русского/французского языка, математики, физики/УСС 631/, учитель по математике, по русскому языку и литературе/Пособие 302/
преподаватель: Ты знаешь, вчера я встретил нашего преподавателя истории и едва узнал его, так он изменился/УСС 427/. преподаватель по русскому языку /Матв.1965а,40/, преподаватель английского языка/по английскому языку/т.же/, по биохимии/Практ.гр. 118/

Az elterjedten használatos forma a prepozíció nélküli genitívus. A 17 kötetes értelmező szótárban és a szószerkezetek szótárában csak ezt az alakot találjuk a fenti foglalkozásnevek mellett. Viszont több szószerkezetekkel foglalkozó dolgozatban a két esetforma szinonim használatának lehetőségéről olvashatunk/Matvejeva 1965, Svedova 1966/, igaz hogy rendszerint mondatból kiszakítottan szerepelnek a szinonim szerkezetek.

Van-e eltérés a két szerkezet használatában? A $N-Prep_{po}-N_d$ szerkezetek jelentését ugyanugy határozzák meg, mint a parallel $N-N_g$ konstrukciókét: название лиц по профессии.

Van aki azt hangsúlyozza, hogy a prepozíció nélküli genitívus a hivatalos elnevezés/Fleckenstein 1976/. A kifejezések használatában az eltérés abban is állhat, hogy az előljáró nélküli esetforma a foglalkozás jelölésére szolgál, míg a prepozíciós szerkezetben "основное внимание обращено на то, что в данный момент преподает специалист, на круг интересов специалиста"

/Matvejeva 1965a, 40/.

A személyeket tevékenységük szerint megnevező szószerkezetek alkotásában alaptagként részt vesznek még а мастер, специалист, инструктор, селекционер, инженер főnevek is.

мастер: мастер хоккея/по хоккею/Шведова 46/, мастер по сантехнике/Швед.41/, вентилятора, по добыче нефти, по ремонту, серебрянных дел, маслоделия, сыроделия/Полит.сл.425/.

специалист: специалист футбола/по футболу, сельского хозяйства/по сельскому хозяйству/Швед.46/, Мой друг-специалист по этим машинам. Это были лучшие специалисты по лечению лучевой болезни/Учебник 1974,138/. специалисты русского языка и литературы/Р.Я.З.Р.1978/6/. Он был еще специалистом по разорению своих собратьев.../Ардам.55/, специалист по физике/Практ.гр. 118/ инструктор физкультуры/по физкультуре/Швед.46/ селекционер кукурузы/ по кукурузе /" "/

инженер: инженер по технике безопасности, по акустике, по автомобилостроению, инженер связи /Полит.сл.277/

A fenti főnevek mellett állhat az előljáró nélküli birtokos eset és a részeshatározó eset is po előljáróval. Az alaptag lehet igéből képzett és nem igei eredetű főnév egyaránt. De az egyes alaptagok mellett dominálhat egyik vagy másik esetforma használata. Míg pl. а учитель és а преподавательszavak mellett elsősorban a N_g használatos, addig a специалист és az инженер főnevek mellett főként a $po+N_d$.

B/ A két esetforma párhuzamos használata nem lehetséges

N-Prep_{po}-N_d használatos

товаровед по качеству, агроном по защите растений, тренер по
стрелковому спорту /Швед.41/, секретарь по иностранным делам
МИД, заместитель декана по студенческим делам, заместитель
декана по вечернему и заочному обучению /Лингв.стр.сл./,
механик по радио, по самолету/Полит.сл.450/,
рабочий по забивке подшашек, по заправке инструментов, по ме-
таллу, по хлопку, по чистке машин, по ремонту вагонеток/Полит.
сл.750/.

врач по внутренним болезням, в. по болезням уха,/сердца/ горла,
носа, по болезням сердца, по кожным болезням/Пособие 335/

Az újabb foglalkozásneveknél a N-Prep_{po}-N_d szerkezetek dominálnak. Ezt támasztja alá Ch. Fleckenstein vizsgálata is, amelyet egy moszkvai lap álláshirdetése alapján készített.

N-N_g használatos

Vannak olyan főnevek is, amelyek nem alkotnak szintagmákat po+N_d-ban álló főnevekkel:

miniszter: визит министра иностранных дел Малайзии в Ханой
/АА 79/8,3/, израильский министр обороны Вейцман/т.же 31/,
багдадская конференция министров нефти, экономики и финансов
арабских стран /т.же 32/, Третьего марта царь убрал Хвостова
с поста министра внутренних дел/Ардам. 69/.Дошло до того, что
министры внутренних дел и юстиции совместно с генералом

Батюшиным обсуждали, как найти выход из положения/Ардам.238/

Ha az alárendelt tag a szó szerkezetben nem a tevékenységi szférát jelöli, hanem a tevékenység konkrét helyét, az intézményt, amelyhez a cselekvést végző személy tartozik, a $N\text{-}Prep_{po}^N$ szerkezet nem használható:

учитель провинциальной школы, учитель средней школы /УСС 632/, преподаватель вуза, университета, средней школы, какого-л. факультета, техникума /УСС 427/, инженер какого-л. предприятия, какого-л. завода /УСС 205/, агроном колхоза, совхоза /УСС 16/, врач какой-л. больницы, поликлиники /УСС 78/.

C/ A $N\text{-}N_g$, illetve a $N\text{-}Prep_{po}\text{-}N_d$ szintagmákkal párhuzamosan használható más szó szerkezet típusok

Egyeztetett jelző:

Egyes foglalkozásnevek esetében a főnév-főnév szó szerkezetek mellett használhatók a melléknévből és főnévből álló konstrukciók is:

инженер чего/по чему- авиационный, гидравлический, горный, лесной, тоннельный инженер /Полит.сл. 277/

министр чего- Новый военный министр был охарактеризован словами Сазонова/Ардам. 67/. Сухомлинов же остался в кресле военного министра/Ардам. 223/. Сам морской министр дал на это свое сиятельное "добро"/Ардам. 35/.

механик по чему- горный механик, автомобильный механик/Полит.сл.

рабочий по чему- ремонтный рабочий /т.же 750/ 450/

мастер чего/по чему- ковочный мастер, кожевенный, котельный, м. /т.же 425/

врач по чему- глазной , зубной врач /УСС 78/

Mint példáink szemléltetik, a nem egyeztetett jelzős és az egyeztetett jelzős szószerkezetek szinonim használata tulajdonképpen nem lehetséges, azonos szintaktikai viszonyokat fejeznek ki ugyan, de lexikai felépítésük eltér.

Egyeztetett jelzős konstrukciókat hozhatunk létre transzformáció segítségével azoknak a szószerkezeteknek egy részéből is, amelyek a tevékenység helyét nevezik meg.

учитель школы ↔ школьный учитель /УСС 631/, преподаватель университета ↔ университетский преподаватель, работник профсоюза ↔ профсоюзный работник, рабочие завода ↔ заводские рабочие /Прак. гр. 126/.

A fenti szószerkezetek szinonim párokat alkotnak. A nem egyeztetett jelzős szószerkezetek mellett nem használható szinonimaként az egyeztetett jelzős, ha az alaptagot a következő főnevek alkotják: член, председатель, секретарь, директор, ректор, администратор, руководитель /V.ö. Prakt.gr.126/.

Панин был выбран секретарем партбюро /Быков 129/. секретарь какого-л. учреждения, редакции, суда... /УСС 500/, директор магазина, театра. Его недавно назначили директором завода /УСС 134/. Я тогда...был начальником штаба обороны и председателем земельной комиссии /Ковпак 182/. председатель колхоза, член партии, делегации /УСС 662/.

Értelmező-jelzős szerkezetek:

Bizonyos foglalkozást megnevező főnevek mellett fellelhető egy másik főnév, amely maga is foglalkozást nevez meg, értel-

mező jelzői szintagmákat hozva létre.

врач-рентгенолог, врач-невропатолог/УСС 78/

инженер-архитектор, инженер-геолог, инженер-гидротехник, инженер-машиностроитель/Полит.сл. 277/, Командиром одного из орудий был назначен Д.И.Баркадзе, сержант, по специальности инженер-механик/Ковпак/. Спасибо нашим неизвестным друзьям-помощникам, рабочим и инженерам-нефтяникам/Ковпак 248/.

механик-моторист, механик-монтер /Полит.сл. 450/

мастер-каменщик, мастер-красильщик / - " - /

рабочий-газовик, рабочий-железнодорожник, рабочий-металлист, рабочий-нефтяник, рабочий-ремонтник/УСС 750/.

A foglalkozások elnevezését jelölő szó szerkezeteket összehasonlítva azt látjuk, hogy ezek a parallel szintagmák szinonim sorokat ritkán alkotnak: рабочий-ремонтник/ рабочий по ремонту/ ремонтный рабочий, учитель химии/ учитель по химии, техник-машиностроитель/ техник по машиностроению /Швед.44/. Azonos alaptag mellett a lexikailag eltérő alárendelt tagok különböző formában kapcsolódhatnak az/alárendelt/ alaptaghoz.

3.1.2. Állami és tudományos létesítmények, intézmények elnevezései

Az alárendelt tag az alaptaggal megnevezett létesítmény tevékenységi területét nevezi meg.

A/ A két esetforma párhuzamos használata lehetséges

ателье: ателье ремонта/Матв./, по ремонту часов, по ремонту обуви,

Какие услуги предлагает ателье по ремонту обуви?/Пособие 175/.

мастерская: мастерская по ремонту и перелицовке мужской, женской верхней одежды,/Пособие 171/, На нашей улице открыли новую мастерскую по ремонту обуви /УСС 271/, мастерская металлоизделий, мастерская гарантийного ремонта чего-л., мастерская по изготовлению чего-л./УССС 271/.

центр: Основным центром по переработке рыбной продукции стал Мопти/АА, 78/2, /.Центр научной информации по общественным наукам/Слов.инф./, Центр по изучению Северной Америки, Научно-исследовательский центр по атомному оружию, Центр научных исследований, документации и координации/Слов. инф./

институт: Всесоюзный научно-исследовательский институт по оргтехнике, Всесоюзный научно-исследовательский институт стандартизации, Центральный научно-исследовательский институт комплексной автоматизации, Всесоюзный научно-исследовательский институт по нормализации в машиностроении /Слов. инф./

управление: Главное управление по производству средств оргтехники, Главное управление книжной торговли и пропаганды книги Госкомиздата СССР /Слов.инф./

контора: контора приема телеграмм /Полит.сл. 346/, Центральная контора по обработке заказов на газеты и журналы, Центральная контора по распространению стандартов/Слов. инф./, контора проката/по прокату кинофильмов/Швед.9/

B/ A két esetforma párhuzamos használata nem lehetséges

Prepozíció nélküli genitívus használatos:

министерство: Ну скажите, зачем наш министр полез в министер-

ство финансов?/Ардам. 421/.Министерства высшего и среднего специального образования осуществляют общее руководство всеми высшими и средними специальными учебными заведениями/Лингв.стр. сл. 142/. Министерство тяжелой промышленности, Министерство просвещения/Толк. сл./.

кафедра: Например, на фил. факультете обычно существуют кафедра русского языка, кафедра зарубежной литературы, кафедра классической филологии и др./Лингв. стр.сл.121/.

факультет: В педагогическом институте открываются обычно факультеты русского языка и литературы, исторический.../Лингв.стр.сл. 223/, факультет иностранных языков, журналистики, психологии /УСС 633/
институт/вуз/: институт^{ин} языков, международных отношений, кинематографии/УСС 206/.

Előljáró nélküli genitívus használatos akkor is, amikor az intézménynek, létesítménynek hovatartozását fejezzük ki:

институт города, АН СССР /УСС 206/, факультет университета, института, академии /УСС 633/

C/ A N-N_g, illetve a N-Prep_{po}-N_d szó szerkezetekkel párhuzamosan használható más konstrukciók

Egyeztetett jelzős szerkezetek:

A nem egyeztetett jelzős szó szerkezetekkel párhuzamosan több alaptag esetében egyeztetett jelzős szerkezetek is állhatnak:

факультет чего- В педагогическом институте открываются обычно факультеты русского языка и литературы, исторический, матема-

тический, физический и другие/ Лингв.стр.сл.223/.биологический,
медицинский, горнорудничный факультет/Толк.сл.т.16/
ателье чего/ по чему- съёмочное ателье, Какие швейные ателье
имеются в вашем городе?/Пособие 174/
мастерская чего/ по чему- часовая, швейная, обувная, ремонтная,
сборочная мастерская /Полит. сл.425/
министерство чего- Военное министерство, Морское министерство,
/Толк.сл.т.6/, Тогда он работал в военном министерстве/Ардам.
центр чего/ по чему- Информационный центр по приматам/^{222/}Сов.инф./
контора чего/по чему-Строительная контора, справочная контора
/Полит.сл. 346/.

Nem egyeztetett jelzős szerkezetek: N-Prep_{dl'a} -N_g:

Az intézmények nevei a limitáción kívül rendeltetést is kifejezhetnek. Ezt bizonyítja, hogy a N-N_g és a N-Prep_{po}-N_d szerkezetekkel párhuzamosan a N-Prep_{dl'a}-N_g konstrukció is használható: фабрика индивидуального пошива и ремонта одежды/ фабрика для индивидуального пошива и ремонта одежды/ фабрика по индивидуальному пошиву и ремонту одежды/Флекенштейн/

Az intézmények, létesítmények elnevezését jelölő párhuzamos szó szerkezeteket összehasonlítva, megállapíthatjuk, hogy felépítésüket az összetevők lexikai tartalma általában nem befolyásolja, elnevezés és szokás kérdése csupán. Olyan főnevek mellett is kezd elterjedni a po+D használata, amelyek hagyományosan a prepozíció nélküli genitívusszal alkottak szin- tagmákat, pl.az институт főnév mellett. Ha oktatási intézményekről van szó, akkor csak az előljáró nélküli birtokos eset

használatos, illetve azzal párhuzamosan az egyeztetett jelzős konstrukciók. Ha viszont tudományos kutatóintézetről van szó, akkor már a $po+N_d$ is. Sőt az utóbbi szerkezet egyre nagyobb tért hódít /lásd: Informatikai szótár 1976 /.

Az elnevezésekről fentebb tett megállapításból következik, hogy szinonim szerkezetek eléggé ritkán fordulnak elő, bár a lehetőség nem kizárt.

ателье ремонта/ ателье по ремонту часов, контора проката/по прокату кинофильмов, центр информации/ информационный центр, мастерская по ремонту/ ремонтная мастерская.

3.1.3. Szervezetek, kollektívák elnevezését jelölő szószerkezetek

Az alaptaggal megnevezett embercsoport tevékenységi körét az alárendelt tag korlátozza valamely területre.

A/ A két szószerkezet párhuzamos használata lehetséges

общество: Общество распространения/ по распространению знаний /Швед. 44/, Общество по страхованию жизни, Всесоюзное общество охраны авторских прав /Слов. инф./.

ассоциация: Ассоциация по внедрению автоматизации в производство, Канадская ассоциация содействия развитию науки, Национальная ассоциация технических исследований, Научно-техническая ассоциация по исследованиям в области автоматической обработки документальной информации /Слов. инф./.

совет: Совет Безопасности ООН, Совет по опеке, Консультативный совет по научной политике, Австралийский консультативный совет по библиографическому обслуживанию/Слов. инф./

комитет: Консультативный комитет по проблемам машинного перевода, Комитет научно-технической информации и документации, Международный комитет по документации в области общественных наук/Слов.инф./, В составе образовано шестнадцать научных комитетов: ботаники, охраны и защиты окружающей среды, географии, морских наук.../Наука и жизнь 79/9/.

комиссия: комиссия иностранных дел/ по иностранным делам/Х-Г. 1/668/, Комиссия по проведению Международного года ребенка в СССР, В середине 70-х годов стали создаваться первые постоянные межправительственные смешанные комиссии по экономическому сотрудничеству/АА 79/8.8/.

организация: Всемирная организация по охране интеллектуальной собственности, Международная организация по стандартизации /Слов. инф./, Организация африканского единства, Организация солидарности народов Азии и Африки /АА 79/8,3/.

B/ A két szószerkezet parallel használata nem lehetséges,
ha az alárendelt tag konkrét dolgot megnevező főnév /intézmény, létesítmény, amelyhez valamely szervezet tartozik/.
профсоюзный комитет нашего завода, Государственный комитет
Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию /Лингв.стр.сл. 181/

C/ A fenti szószerkezetekkel párhuzamosan használható más szószerkezettypusok

Egyeztetett jelzős szerkezet

организация: ремонтная, техническая организация

комиссия: Приемочная комиссия, выделенная партизанским штабом, работала несколько дней /Ковпак 268/. санитарная, жилищная комиссия /УСС 231/

общество: спортивное, научное, научно-техническое, театральное общество /УСС 331/

комитет: председатель военно-промышленного комитета/Ардам.319/

A kollektívák, szervezetek elnevezését jelölő szó szerkezetekre ugyanazok a megállapítások érvényesek, amelyek az intézménynevekre.

3.1.4. Kifejezések az iskolai életből

A/ A két szó szerkezet párhuzamosan használható:

учебник: учебник физики, русского языка, ботаники, по русскому языку, по физике, по ботанике/УСС 631/, учебник географии/ по географии, истории/ по истории /Прок.-Дериб. 183/

урок: Подумав, она решила, что лучше всего связать преподавание истории с уроками грамматики/Ковпак 111/. И также нелегальные уроки истории стали любимыми у детей /Ковпак 112/. урок физики, химии, физкультуры/УСС 623/, вести уроки по химии /Пособие 302/

курсы: курсы повышения квалификации/Х-Г. 1,727/, по повышению квалификации/Полит. сл. 380, УСС 250/, курсы по изучению чего-л, иностранных языков, переподготовки, по подготовке кого-л. /УСС 250/, Высшие государственные курсы повышения квалификации руководящих, инженерно-технических и научных работников

по вопросам патентоведения и изобретательства/Слов. инф./
лекция: лекция по литературе, по математике, по истории/УСС 255/
лекция дифференциального исчисления/ Влах./, Профессор Смирнов
прочел в школьном лектории цикл лекций по советской литера-
туре/УСС 255/. лекции по политэкономии, по анатомии/Влах./

Az iskolai élettel kapcsolatos szavaknak csak szűk köre
vesz részt mindkét szó szerkezet típus képzésében. Az учебник,
урок, учитель, преподаватель /a z utóbbi két főnévről már
szóltunk a foglalkozásneveknél / a prepozíció nélküli geni-
tivus használatos gyakrabban. A лекция mellett po+D-ban áll
a z alárendelt tag, míg a курсы főnév mellett egyenletesebb
a megoszlás.

A fenti szó szerkezetek gyakran szinonim párokat alkotnak.
Használatukban kisebb eltérések lehetnek / pl. az учебник
alaptag esetében a po+D esetforma a társalgási nyelvben hasz-
nálatos./ УСС /. Sajnos a többi főnév esetében rendszerint sem-
mi utalás nem található arra a különböző nyelvkönyvekben, szó-
tárakban, melyik szó szerkezet használatosabb, és mikor. Rend-
szerint csak az egyik forma szerepel az egyes forrásokban, de
az egyik könyvben az egyik, a másikban a másik forma/pl.

B/ A két esetforma párhuzamos használata nem lehetséges

N-Prep_{по}-N_d használatos:

занятие: занятие по русскому языку, по химии, по истории/УСС 176
хрестоматия: Кроме того, издаются хрестоматии по литературе,
истории/Лингв.стр.сл./

тетрадь: тетрадь по геометрии, по русскому языку, по чистопи-
санию /УСС 588/

экзамен: экзамен по русскому языку, по истории, по литературе
/УСС 673/, экзамен по математике/Толк.сл. т.17/

контрольная: Завтра, товарищи, контрольная по математике/Толк.
сл. т.5/

задача: задача по математике, по химии, по физике /УСС 168/

отметка: по русскому языку, по физике, по истории/УСС/, по ал-
гебре/ Толк.сл. т.8/, В нем/ аттестате/ проставляются отметки
по всем учебным предметам /Лингв.стр.сл. 61/

консультация:Организуются групповые и индивидуальные консульта-
ции по отдельным учебным предметам /Лингв.стр.сл. 68/,консуль-
тация по физике, по математике, по русскому языку /УСС 235/.

практикум: практикум по физике /Толк.сл.т.11/

Ide tartoznak még a következő főnevek :зачет, упражнение,
пособие, сборник задач.

N-N_g használatos:

A кафедра, факультет, институт főnevek szó szerkezetalkotásá-
ról lásd:3.1.2./B. fejezet.

C/ A N-N_g, illetve a N-Prep_{po}-N_d szó szerkezetekkel párhuzamo-
san használható más szintagmatípusok:

Egyeztetett jelzős szerkezet:

задача: математическая, алгебраическая, геометрическая зада-
ча/УСС 168/, арифметическая задача/Толк.сл. т.4/

тетрадь: нотная тетрадь /УСС 588/

kurсы: При некоторых вузах созданы очные и заочные подготови-
тельные курсы/ Лингв.стр.сл. 55/

N-Prepdla-N_g használatos:

тетрадь: тетрадь для рисования, для конспектов, для нот, для
записей /УСС 588/

A különböző típusu szószerkezetek között szinonim sorok
jönnek létre:курсы повышения квалификации- курсы по повышению
квалификации, курсы по подготовке- подготовительные курсы,
тетрадь для нот- нотная тетрадь, задача по арифметике-арифмети-
ческая з.

E szinonimák lehetnek dublettek, de eltérhetnek a használatos-
ság fokában / урок русского языка - урок по русскому языку

- az előbbi konstrukció gyakrabban használatos/, vagy a
kifejezett stilusárnyalatban /учебник русского языка- учебник
по русскому я. -az utóbbi szerkezet a társalgási nyelvben for-
dul elő gyakrabban/.

3.1.5. Különböző nyomtatott és írott munkák elnevezését jelö- lő szókapcsolatok

Az alárendelt tag azt a területet nevezi meg, amelyre a
főtaggal megnevezett munka vonatkozik.

A/ A két szószerkezet párhuzamosan használható

документация: Центр документации по химии, Центр документации

сахарной промышленности, Бюро документации по горной про-
мышленности /Слов. инф./

информация: Центр анализа документальной информации по архео-
логии, Центральный институт научно-технической информации
машиностроения, Центральный институт научно-технической ин-
формации по строительству и архитектуре/ Слов.инф./

очерки: очерки по истории русского литературного языка, Очер-
ки истории Коммунистической партии Белоруссии/ Флекенштейн/

В/ A két esetforma nem használatos párhuzamosan

Az írott és nyomtatott munkákat megnevező főnevek egy ré-
sze mellett csak a po és részeshatározó eset áll:

статья: Недавно я прочитал очень интересную статью по физике.
статья по какому-л. вопросу/УСС/, Молодой ученый опубликовал
уже целый ряд статей по этому вопросу/т.же 559/

работа: работа по истории, по физике, по русскому языку/УСС 461/

Он написал работу по современному русскому языку/Прок.-Дер.159/

исследования: исследования по физике, по химии, по философии,
Недавно я прочитал очень интересное исследование по проблемам
социологии/УСС 213/. исследование аспиранта по русскому язы-
ку /Прок.-Дер.101/

С/ A N-N_g, illetve a N-Prep_{po}-N_d szintagmákkal párhuzamosan
használható más szó szerkezetek

Международный комитет по документации в области общественных
наук/Слов. инф./

3.1.6. A N-N_g és a N-Prep_{po}-N_d szószerkezetek általános jellemzői

1. Transzformációs lehetőségek: У него есть учебник русской грамматики. - У него есть учебник по русской грамматике.

A transzformációk során a változások csak a jelzős szerkezetet érintik. A mondatstruktúra változása szempontjából ilyen jellegű transzformációk esetében a mondat többi része nem meghatározó: Я взял с собой учебник политэкономии. - Я взял с собой учебник по политэкономии.

2. Az orosz szószerkezetek elemei között a kapcsolat erős, azok szét nem választhatók, mert azáltal mondatunk grammatikailag hibássá válik: *Политэкономии/ По политэкономии я взял с собой учебник. "Нарушение контактной связи можно отметить в редких случаях только в живой разговорной речи"/Матвеева 1965а, 37/: Мы по русскому языку писали контрольную работу, а не по немецкому.

Az írott nyelvben azonban az ilyen szerkezetek meglehetősen ritkán fordulnak elő.

3. Mint összegyűjtött példáink mutatják, az orosz nyelvben a limitációt kifejező főnév követi a jelzett szót. Az ilyen típusu szószerkezeteknek fordítási lehetőségeire bevezetőnkben már röviden utaltunk. Több megoldás kínálkozik számunkra: учитель химии - kémia tanár, Общество распространения научных знаний - Tudományos Ismeretterjesztő Társaság, Центр документации по химии - Kémiai Dokumentációs Központ. Az

oroszl főnévi esetformáknak a magyarban főnévi, melléknévi, melléknévi igenévi jelzők felelnek meg. Az orosz szó szerkezetekkel ellentétben megelőződik a jelzett szót.

4. A $N\text{-}Prep_{po}\text{-}N_d$ felépítésű szó szerkezeteket általánosnak mondhatjuk. E modell szerint újabb és újabb szó szerkezetek jönnek létre. A szó szerkezetek alaptagjaként fellépő főnevek köre egyre bővül. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a $po+$ részeshatározó eset ma már olyan főnevek mellett is állhat, amelyek régebben csak prepozíció nélküli birtokos esetben álló főnévvel alkottak szintagmát./V.ö. Svedova 1966, 45-46/.

5. A prepozíció nélküli genitívus használata nem ennyire elterjedt limitatív jelentésben. Oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy a birtokos eset meglehetősen széleskörben használatos, sokféle szintaktikai viszony kifejezésére, sokféle jelentéssel/совет друга, чтение книги, товар первого сорта stb./.

6. A konkrét dolgokat, intézményeket jelölő, személyeket megnevező főnevek alárendelt tagként prepozíció nélküli genitívusban állnak, a szó szerkezetek valahová tartozást fejeznek ki/профсоюзный комитет нашего завода, общество филателистов, изобретателей/.

7. Rendszerint a $N\text{-}Prep_{po}\text{-}N_d$ szó szerkezet használatos akkor, amikor /foglalkozásnevek esetében / az alárendelt taggal meg-

nevezett szférának "tárgyi" jelentése van/ Graugyina 1976,45/.
механик по самолету, специалист по этим машинам, токарь по
дереву, механик по радио, рабочий по хлопку, рабочий по металлу.

8. Intézménynevek és szervezetek nevei esetén befolyásolhatja
egyik vagy más_ik forma választását , az alárendelt tag
elvont vagy konkrét főnév: фабрика по производству готовых
лекарств- фабрика готовых лекарств, магазин по продаже уце-
ненных товаров- магазин уцененных товаров /Svedova 1966,48/.

Az alárendelt tag konkretizálja valamely tevékenységi
szférát : Институт радиоизотопов- институт по исследованию,
производству и использованию радиоизотопов.

9. Célszerű lehet a N-Prep_{po}-N_d szintagmák használata a tevé-
kenységi szféra megjelölésére olyan esetekben, amikor ezál-
tal hosszú birtokosszerkezet-láncokat küszöbölhetünk ki.

/V.ö .Graugyina 1976,45/: Центральный институт гематологии
и переливания крови Министерства здравоохранения СССР-Госу-
дарственный научно-исследовательский институт по внедрению
вычислительной техники в народное хозяйство.

10. A N-Ng és a N-Prep_{po}-N_d szószerkezetek szinonim hasz-
nálata gyakran lehetséges. Annak, hogy ez sokszor nem tör-
ténik meg, oka lehet a szokás. Nagyon gyakran elnevezésekről
van szó, amelyek valamelyik formában állandósulnak a
nyelvben.

11. Az előljáró nélküli genitívus és a po-előljárós datívus használata az orosz nyelvben nem egységes. Ezt bizonyítja Graugyina könyve, а Грамматическая правильность русской речи , s ezt igazolják az általunk összegyűjtött példák is.

3.2. N-N_g / N-Prep_v-N_{prep}

A főnévi szószerkezetek másik nagyon produktív típusához azok a konstrukciók tartoznak, amelyek prepozíció nélküli birtokos esetben és előljárós esetben v előljáróval párhuzamosan használhatók. Alaptagjuk absztrakt főnév, vagy pedig személyt jelölő szó.

Az absztrakt alaptagu szerkezeteknek két altípusát kell megkülönböztetni: 1. az alaptag melléknévből képzett főnév, 2. az alaptag igéből képzett vagy igével kapcsolatos főnév.

3.2.1. A szószerkezet alaptagja melléknévi eredetű főnév

Az alaptag tulajdonságot vagy állapotot nevez meg, a determináns pedig azt a területet, amelyre az adott tulajdonság, állapot érvényes /V.ö. Grammatika 2/1, 279/.

a / Az alárendelt tag nem igei eredetű főnév:

необходимость: Если бы таких законов не существовало, отпала бы необходимость в экономической науке /ПЭ/. Возникновение частной собственности и раскол общества на классы вызвали необходимость в государстве. Отсутствие частной собственности ...исключало бы необходимость государства/ПЭ/.

легкость, трудность: легкость/ трудность в стратегии усвое-
ния русского языка как иностранного /РЯЗР, 78/3/.

b/ Az alárendelt tag igéből képzett főnév:

необходимость: Отсюда необходимость перехода к новым отноше-
ниям собственности. Возникла необходимость установления
общественной собственности на средства производства. Ясно,
что определенные условия материальной жизни общества порожд-
ают объективную необходимость его развития в определенном
направлении /ПЭ/.

трудность: Они проанализировали успехи и трудности развития
социалистической ориентации/АА 79/8. 56/. В брошюре расска-
зывается о трудностях продвижения по пути преобразований
/АА 79/8. 9/. Определенные трудности во взаимной торговле
связаны с тем, что страны АСЕАН являются новыми, недостаточно
изученными партнерами для внешнеторговых организаций соц.
государств/АА 79/8, 9/. трудности в решении чего-л., в по-
лучении чего-л., жизни/ в жизни/УСС 601/.

ясность: взглядов/ во взглядах, мыслей/ в мыслях/Прок.-Дер.
смелость поступков/ в поступках, решения, в выступлении/Влах/
не/точность вычисления /Толк.сл./, вычислений/ в вычислениях,
подсчетов /Влах./.

A szószerkezetek alaptagja melléknévből - ость képzővel
képzett elvont főnév. A determináns szerepét elsősorban igei
eredetű főnevek töltik be, de más főnév is fellelhető aláan-
delt tagként.

A szószerkezetek e csoportjához kapcsolhatunk néhány
szintagmát, amelynek alaptagját nem a fenti - ость képzővel
képezzük, de amelyek melléknevekkel kapcsolatosak:

успех: Я искренне желаю вам успеха в вашем трудном деле /Ард. 415/. Советский народ добился выдающихся успехов во всех отраслях экономики.../Быко 14/. Они проанализировали успехи развития и трудности/социалистической ориентации/ АА 79/8, 56/. успех какой-л. работы/ в какой-л. работе, какого-л. дела/ в каком-л. деле, исследований/ в исследованиях /УСС 625/.

опыт: жизни, работы, строительства, преподавания чего-л., организации чего-л., ведения чего-л., в организации чего-л., в строительстве чего-л.,/УСС 343/К сожалению, у нас нет никакого опыта в организации таких конференций/т.же/. опыт работы/ в работе/ Грамматика 2/1, 227/.

сходство: характеров/ в характерах, мнений/ в мнениях/, ^шежду ними удивительное сходство:во всем: во взглядах, во вкусах, в привычках /УСС 575/.

удача: предприятий/ в предприятиях, в делах, неудачи производства /Толк. сл. т.16/.

недостаток: Сказался недостаток средств и кадров. За недостатком горючего пришлось отказаться от машины. В осажденном городе уже чувствовался недостаток в боеприпасах/Влах./.. Наступление же дало определительных успехов...вследствие недостатка аэропланов и других военно-технических средств/Ард. 62/. недостаток в людях, в рабочих, в продовольствии/УСС 311/.

Mi okozza az előljárós eset használatát a különböző szemantikai csoportokhoz tartozó főnevek mellett?A melléknévi vonzat őrzése: строг в суждениях, во взглядах – строгость в суждениях, во взглядах, опытный в организации чего-л. опытность в организации чего-л. /УСС 344/.

De ez csak a szószerkezetek egy részére nézve érvényes, hi-

a fenti szószerkezetek alaptagját "származtató" melléknév nem vonz mindig v-előljárós esetet.

Mint látjuk, általában szinonim párokat képeznek a prepozíció nélküli és prepozíciós szószerkezetek. Felcserélhetőségüket nem befolyásolja, hogy igéből képzett vagy pedig egyéb főnév-e a determináns /недостаток людей/в людях, ясность изложения/ в изложении /, bár az igei eredetű alárendelt tagok vannak többségben.

3.2.2. Az alaptag igéből képzett főnév

Az alaptag állapotot nevez meg, az alárendelt tag pedig azt a területet, amelyre az alaptaggal megnevezett állapot kiterjed /V.ö. Grammatika 1960, 2/1, 277/.

изменение: Буржуазные авторы утверждают, что коренные изменения общественных отношений могут якобы осуществляться не путем революционной борьбы/ПЭ/. Произошли некоторые важные позитивные изменения во всей социально-экономической структуре индийского общества/ АА 79/8,16/. изменение поведения/ в поведении, характера/ в характере, условий/ в условиях/УСС 202+, Произошли изменения в самой структуре индийской экономики /АА 79/8,16/.

улучшение: Улучшение условий производства и сбыта экспортной продукции...вот далеко не полный перечень задач/АА 79/8,39/. ...выдвигаются традиционные требования повышения заработной платы, улучшения условий труда/т. же 50/. улучшение материального положения, улучшения в жизни и положении рабочих/Влах./.

направление: Одно из стратегических направлений независимого экономического развития Африки-укрепление хозяйственных свя-

зей между странами континента /АА/. направление развития/в развитии чего-л., работы/ в работе, политики/ в политике, Основным направлением в нашей работе должно быть улучшение качества выпускаемой продукции/ УСС 302/.

противоречие: взглядов/ во взглядах/ Влах./, Подобные же противоречия политики Саудовской Аравии характерны и для нового руководства/ АА 79/8, 31/.

различие: характеров/ в характерах, вкусов/ во вкусах, нравов/ в нравах, обычаев/ в обычаях/УСС 469/. Имеются различия в ассиметрии окружения остатков ароматических аминокислот. резкие различия в характере спектров карбонильных комплексов/ Биох./.

A fenti példák tanulmányozásakor szembetűnik, hogy a szó szerkezetek alaptagja többnyire olyan igéből képzett főnév, amely tárgyas ige, s visszaható igeként is használható.

Igy az igei és a főnévi konstrukciók között a következő transzformációk végezhetőek el:

улучшать условия жизни → условия жизни улучшаются → улучшение условий/ в условиях жизни,

изменять поведение → поведение изменяется → изменение поведения

Akárcsak az alaptagot alkotó főnevek, a determinánsok is különböző szemantikai csoportokhoz tartoznak. Származásukra nézve lehetnek igei eredetű és igével nem kapcsolatos főnevek.

3.2.3. Az alaptag személyt megnevező főnév

A $N-N_g$ / $N-Prep_v-N_{prep}$ típusu szószerkezetek harmadik, az első kettőhöz viszonyítva sokkal kevésbé elterjedt csoportját azok a szószerkezetek képezik, amelyeknek alaptagja személyt nevez meg, s ez az elnevezés kapcsolatos a tudással.

Az alárendelt tag azt a területet nevezi meg, amelyre a tudás, illetve a nemtudás kiterjed.

Невежда в физике, а в музыке знаток/Крылов /. Он знаток в литературе /Х.-Г./. Он полный ^Вневежда в музыке /Х.-Г.1,928/.
Карамзин в языке и литературе нашей был новатор/Толк.сл./.

A $v+$ előljárós esettel párhuzamosan állhat a prepozíció nélküli genitívus is.

/Левин/ старался избегать встреч со знатоками музыки/Толст./.
Петр Стушен слыл среди бойцов знатоком своего дела. Он знаток литературы/Влах./. Считаю вас одним из выдающихся знатоков своего дела.

Az emberi "tudás" szféráját kifejező szószerkezetekben a $v+$ előljárós eset használata dominál / Он крупнейшая величина в физике stb/. A párhuzamos szószerkezet- használat csak kevés főnév esetében lehetséges: Он новатор производства. Он новатор в производстве. Он знаток литературы/ в литературе. Он известен как новатор искусства/ в искусстве.

3.2.4. A $N-N_g$ és a $N-Prep_v-N_{prep}$ szintagmák általános jellemzői

1. Mindhárom alcsoport szószerkezetei szinonim párokat al-

kothatnak: ясность взглядов/ во взглядах, новатор литерату-
ры/ в литературе, изменение поведения/ в поведении.

2. A szó szerkezetek a mondatban különböző mondatrészek szerepét tölthetik be: встречи со знатоками музыки, вызвать
необходимость в государстве/ государства, рассказывать о труд-
ностях продвижения по пути преобразований.

3. A fenti szó szerkezetekkel párhuzamosan használható a
N- в области -N_g konstrukció is:

Он большой знаток в области литературы/ Влах./.

4 . A prepozíció nélküli szó szerkezetek összetevői nem vál-
hatnak el egymástól: Отсюда необходимость перехода к новым
отношениям собственности. → *Перехода к новым отношениям
собственности отсюда необходимость.

A prepozíciós szintagmák elemei között lazább a kapcsolat:
Кроме того, фронт получает винтовки и снаряды, патроны и порох,
в которых все время еще ощущался недостаток/Ардам. 396/.
В советниках недостатка нет/ Ардам. 55/. За ночь в нашем по-
ложении, в положении армии и, я бы сказал, в государственном
положении на Украине, произошли резкие и внезапные изменения
/Булг. Белая гв./.

5. A szó szerkezeteket általában -ban, -ben ragos állandóha-
tározóval fordítjuk magyarra, vagy pedig birtokos szerkezet-
tel: трудности жизни/ в жизни - az élet nehézségei/ ne-

hézségek az életben, улучшение условий / в условиях жизни рабочих - a dolgozók életkörülményeinek a javulása, javítása/ javulás a dolgozók életkörülményeiben, изменение поведения/ в поведении мальчика - a fiu magatartásának változása/ változás a fiu magatartásában,

Természetesen más lehetőségek is vannak a magyar nyelvben a $N-N_g$ és a $N-Prep_v-N_{prep}$ szószerkezetek fordítására:

недостаток средств и кадров/ в средствах и кадрах - eszköz- és káderhiány/ hiány eszközökben és káderekben, смелость поступков/ в поступках - bátor tettek/ bátorság, merészesség a tettekben stb.

3.3. $N-N_d$ / $N-Prep_k-N_d$

Foglalkozzunk végül a főnévi szószerkezeteknek azzal a csoportjával, amely produktív ugyan, de a prepozíció nélküli és a prepozíciós esetformák párhuzamos, illetve szinonim használata nem annyira gyakori, mint az előző típusok esetében.

Általában olyan szintagmákra gondolunk, amelyeknek az alaptagja igei vagy melléknévi eredetű, valamilyen érzelmi állapotot megnevező főnév. Az alárendelt tag azt a dolgot nevezi meg, amelyre a fő tagban megnevezett érzelmi állapot kiterjed / V.ö. Grammatika 1953, 2/1, 261/.

A/ Mindkét esetforma párhuzamosan használható

не/доверие: Существенным явлением стало известное недоверие

к курсу конгресса со стороны влиятельной части буржуазии /АА/. /Генерал Спиридович/ понимал, что прежнего доверия к нему царя не будет/Ардам. 239/. Доверие к ней /к его работе/ было подорвано /Ардам.216/. Может, именно в этот момент и возникла трещина в его доверии генералу/Ардам. 17/. доверие другу/ к другу /Грамматика 2/1,261/.

сочувствие: Здесь-то именно подобает быть пределу всяким ... формальностям и всяким фальшивым сочувствиям "народу"/Успенск. Толк.сл. т.14/. Их усталые лица несколько смягчили его раздражение, в нем уже росло сочувствие к этим оторванным от родных мест людям/Шол.-Синяв., Толк.сл.т.14/. сочувствие другу, угнетенным/Влах./, к товарищу, к угнетенным/ т.же/.

препятствие: Вы такой дальний родственник князю, что препятствий к браку не может быть никаких/Дост.Дяд. сон/. Одно из наибольших препятствий развитию края...невозможное положение с подъездными путями, ведущими вглубь огромных золотосных областей /Саян., Толк.сл. т.14/. Я не вижу препятствий к этому/Влах./.

приверженность: Господские крестьяне явно оказывали свою приверженность самозванцу/Пушк., Толк.сл. т.11/. Несмотря на показную суровость, приверженность деда к старым правилам и отрядам, многое уже менялось в хваловском доме/Сок.-Микит., Толк. сл. т. 11/.

Valamennyi fenti szövszerkezet alaptagja érzelmi állapotot fejez ki / kivételt csak a препятствие főnév képez/. A főnevek melletti prepozíció nélküli dativus használatát az okozza, hogy a főnevek megőrizték a megfelelő igék vonzatát. /Солдаты доверяли Козлову. Вы вошли в правительство, которое

возглавляет Штурмер, а ему доверяет вся Россия/Ардам. 191/.
Как воспрепятствовать нелегальному отстрелу носорогов/АА,
78/. Передовые люди сочувствуют борьбе угнетенных народов
/Прок.- Дер. 172/.

A fenti igékből képzett főnevek azonban nemcsak megtartják az igei vonzatot, hanem szinonim szószerkezeteket alkotnak a k+dativus segítségével.

"В тех случаях, когда возможны как предложные, так и беспредложные конструкции, словосочетания с предлогом имеют оттенки книжности" /Грамматика 1953, 2/1, 261/.

B/ A N-N_d és a N-Prep_k-N_d szerkezetek parallel használata nem lehetséges

A N-Prep_k-N_d felépítésű szószerkezetek a mai orosz nyelvben nagyon elterjedtek. A fentebb említett főnévcsoporton kívül a k+D használata olyan főnevek mellett is terjed, amelyek nem részeshatározó esetet vonzó igékből jöttek létre.

Az accusativust vonzó igékből képzett főnevek mellett az alárendelt tagnak genitivusban kellene állnia /читать книгу- чтение книги / de előfordul, hogy az előljáró nélküli birtokos eset helyett a részeshatározó esetet használják k prepozícióval /Грамматика 1954 2/1, 262/. Oka: bizonyos szószerkezetek ambivalensek lehetnek, s jelentésük mindig csak a konkrét szövegösszefüggésben válik egyértelművé. Pl. уважать родителей - tisztelni a szülőket, уважение родителей - a szülők tisztelete / a szülők tisztelnek vkit,

a szülőket tiszteli vki/. A prepozíciós szó szerkezet használata ezt az ambivalenciát kiküszöböli: уважение к родителям

- a szülők iránti tisztelet.

уважение: Ну, а так потерял к себе самому уважение..., так уж тут и пропадай/ Дост./ .Так Манасевия оказался свидетелем ареста Рубинштейна, которого погубили жадность и неуважение к нему, Манасевичу/Ардам. 236/. неуважение к товарищам /Прок. Дер. 117/.

любовь: Особое доверие и любовь к нему возникли сразу,... с первой встречи/ Ардам. 15/.

презрение: Разумеется, вы ничем так сильно не могли оплатить мне, как этим окончательным презрением ко мне /Дост./.

ненависть: к врагу, к агрессору, к трусости/ Прок.-Дер.116/

Nem accusativust vonzó igékből képzett főnevek mellett:

Интерес деловых людей к объектам своего капиталовложения не является бесспорной уликой /Ардам. 197/. интерес к политике, к искусству, к общественной жизни/Прок.-Дер. 100/.

симпатия к учителю, к товарищу, к девушке. Я всегда чувствовал к этому человеку большую симпатию/УСС 507/.

Удивление мое к этому человеку... росло с каждым днем/Акс./

Melléknévi eredetű főnevek mellett:

...за это ему простили ее беспощадную жестокость к конкурентам /Ардам. 42/.

У него была страсть к точности: он делал все как по чертежу /Ардам.185/.

чувствительность к цианиду /Биох./

Бактерии и микроорганизмы обладают большой чувствительностью к различным видам радиоактивного излучения/Практ. курс 54/.

Mint a fenti példák mutatják, az accusativust és más esetformákat vonzó igékből képzett főnevek mellett gyakori a k+dativus használata, ha az alaptag valamilyen érzelmi állapotot, valamihez való viszonyt fejez ki. Ugyanez érvényes egy sor melléknévi eredetű főnév esetében is. Mindez arra enged következtetni, hogy jelen esetben az alaptagot alkotó főnév szemantikai hovatartozása meghatározó az adott esetforma használata szempontjából.

3.3.1. A N-N_d és a N-Prep_k-N_d szószerkezetek általános jellemzői

1. Az alaptag érzelmi állapotot megnevező főnév.
2. A prepozíciós szószerkezet igen gyakran az ambivalencia kiküszöbölésére szolgál, egyértelművé teszi a szószerkezet által kifejezett szintaktikai viszonyt.
3. A k+részeshatározó eset használata az érzelmi megnyilvánulást megnevező főnevek mellett általánosabb, mint más esetformáké.
4. A fenti szószerkezetek fordítási lehetőségei eléggé egy-
eslegesek. Elsősorban az "iránt, szemben" névutós komplett
körülmény-és tekintethatározók felelnek meg nekik.
уважение к родителям - tisztelet a szülők iránt, a szülők
iránti tisztelet, доверие другу - a barát iránti bizalom,

bizalom a barát iránt, bizalom a barátban, препятствие /к/ браку - az esküvővel szembeni akadály, az esküvő akadály, жестокость к конкурентам - a konkurrenssekkel szembeni kegyetlenség.

3.4. A limitativ főnévi szószerkezetek kevésbé produktív típusai

Vannak a mai orosz nyelvben olyan előljáró nélküli és előljárós esetformák, amelyeknek parallel használata csak egy-egy , esetleg néhány főnév mellett lehetséges.

N-N_i / N-Prep_k-N_d

пренебрежение: правилами приличия, дружескими отношениями
/Прок.- Дер. 147/, пренебрежение к коллективу.

N-N_i / N-Prep_{pered}-N_i

восхищение: Художник выразил свое восхищение картиной/Влах/.
восхищение детей отцом, восхищение студентов новым преподавателем, восхищение перед советским моряком, перед талантом артиста /Влах/.

E két szószerkezet típus jelentése szerint az előző /3.3/ fejezethez csatolható. Az alaptag igéből képzett főnév, amely valamilyen érzelmi állapotot fejez ki, az alárendelt tag pedig azt a dolgot nevezi meg, amelyre az érzelem kiterjed. Az alaptagot képező főnevek megőrzik az igei vonza-

tot, s azzal párhuzamosan még egy esetforma használható.
/Ломтев/ даже был рад, что с ним поступают так нелюбезно,
что им пренебрегают/Чехов/. Знать, и ему обидно, что На-
ташей пренебрегают /Дост./.

Наташа была весела, потому что был человек, который ею вос-
хищался /Л.Толст./. Восхищаюсь твоей выдержкой/УСС 77/.

A szószerkezetek a magyar iránt névutós komplex körülmény-
és tekintethatározóknak felelnek meg.

A második főnév / восхищение / esetében nemcsak két paral-
lel szintagma áll rendelkezésünkre, hanem három. Szinonim
konstrukciókat alkot a főnév az ot előljáró és a birtokos
eset segítségével, bár az utóbbi szószerkezetekben az oksá-
gi viszony kifejezése kerül előtérbe: восхищение от карти-
ны, от ответа, от игры артисты, Я был в восхищении от ста-
рого чабана /Влах./.

A fenti szószerkezetekkel azonos funkciójú, de ellenté-
tes jelentéstartalmu szószerkezet /iránt szemben /:

N-N_i / N-Prep_{protiv}-N_g

возмущение чем/ против чего : Вообщим было возмущение этим
работником, его наглостью и грубостью/Влах./. возмущение
преподавателя поведением старшекласников /Прк.- Дер. 67/.
Так мало-помалу развивалось во мне чувство возмущения про-
тив существовавшего тогда самодержавного строя.

A párhuzamos esetformák közül az egyik jelen esetben
is megőrzi az igei vonzatot возмутиться поведением товарища,
чьим-либо недобросовестным отношением к работе/ Прок.-Дер.
66/.

A fenti konstrukciók magyar megfelelői a szemben névutós körülmény-és tekintethatározók.

Nehезen értékelhető parallel szerkezetek, hovatarтоzásokat nehéz eldönteni :

право собственности, наследования, право на труд, на отдых, на охрану здоровья.

контроль: Контроль качества регистрируемого изображения и
выбор экспозиции осуществлялся в процессе экспонирования
/Биох./.Контроль фазы осуществлялся на ширинг-интер-ферро-
метре /Биох./.контроль над сыном, над учащимися, над по-
сещаемостью, за сыном, за учащимися, за работой /Прок.-Дер.
104/.

4. MELLÉKNÉVI SZÓSZERKEZETEK

A limitatív viszonyok kifejezésében nagyon fontos helyet foglalnak el a melléknévi szó szerkezetek is. A prepozíciós és prepozíció nélküli esetformákkal alkotott melléknévi szó szerkezeteken belül megkülönböztetünk: 1/ a szó szerkezet elemei között fennálló tekintethatározói viszonyokat, 2/ limitatív jelentésű állandóhatározói viszonyokat.

4.1. Adj-N_i / Adj-Prep_{po}-N_d

Mint tudjuk, a tekintethatározók elsősorban mellékneveket és határozószókat pontosítanak/ V.ö. Fedorov, 1972, 113/. Melléknévi konstrukciókban leginkább a fenti két esetformát használjuk kifejezésükre.

Pl. Процесс изготовления декоративных кукол крайне близок /и по технике, и по тематике/ процессу изготовления марионеток/АА, 78/2, 57/Джамиля была под стать матери- неутомимая, сноровистая, только вот характером немного иная /Айтмат. Джем./.

Az Adj-N_i modell szerint felépülő szintagmák tipikus limitatív viszonyokat kifejező szó szerkezetek, de az Adj-Prep_{po}-N_d felépítésű szó szerkezetek elterjedtebbek /Prok. 1966, 214/. A N_i és a Prep_{po}-N_d esetformák párhuzamos használata nem minden melléknév mellett lehetséges.

A/ Mindkét esetforma használható párhuzamosan

ПРИМЕТНЫЙ: Как самого приметного по росту, его особенно

осаждали пленные /Буб., Влах./ приметный ростом/по росту
/Прок.-Дер.283/, ничем не приметное лицо/Влах./.

сходный: Они были сходны по наружности /Влах./ сходные ха-
рактером/ по характеру люди, Она была благородная, и в этом
так сходна с ним характером /Дост./ Задачи сходны /между
собой/ по своему решению. В контрольной работе были две за-
дачи, сходные по своему решению/ Практик. курс 84/.

похожий: Она была чем-то похожа на мужа. По внешности он по-
хож на отца. По вкусу бананы похожи на дыню/Влах./ Даже по
внешнему виду пластеин был не похож на белок /Практик.курс 84/.
Хозяйка Федосья Васильевна, лицом и манерами похожая на ба-
бу-кухарку¹, стояла у стола /Чехов, Муцк.-Влах./.

равный: Он участью, судьбою мне равен. Он по участи ; по
судьбе мне равен /Влах./.

твердый: характером, духом, по характеру, по природе /УСС
581/.

робкий: серцем, душой /Влах/, По природе стыдливая и робкая,
она досадовала на свою застенчивость/ Турген. УСС 483/.
робкий по натуре /т. же/.

A szószerkezetek alaptagját képező főnevek különböző szemantikai csoportokhoz tartoznak, valamilyen külső vagy belső tulajdonságot neveznek meg. A determináns valamely dolognak azt a részét, azt az oldalát nevezi meg, amelyre nézve a tulajdonság érvényes.

A parallel konstrukciók másik csoportját azok a szószerkezetek alkotják, amelyeknek alaptagja szubjektív értékelést fejez ki /ezenkívül néhány más szemantikai csoporthoz tarto-

zó melléknév/ , az alárendelt tag pedig azt a dolgot nevezi meg, amelyre ez az értékelés érvényes.

поразительный: поразительное по своему масштабу строительство/ поразительное своим масштабом строительство/Влах./.

важный: Это было самое важное по своему значению сообщение.
Особенно важной своими последствиями оказалась вторая операция /Влах./.

оригинальный: Я прочел только одно, очень оригинальное по форме/ формой стихотворение/Влах./.
оригинальный по форме, по замыслу, по содержанию /Прок.-Дер. 126/.
оригинальный своими выходками парень/Влах./.

приятный: приятный своими манерами юноша, В зал вошла девushка, приятная лицом. приятный по тембру голос, по своей наружности /Влах./.

трудный: трудная по своей композиции пьеса, Текст труден наличием галлицизмов/Влах./.
Эта книга трудна для детей содержанием/Прок.-Дер. 178/.

богатый: Жизнь богата событиями. Руда богата медью. Богатая по оформлению витрина /Прок.-Дер.59/.
Богата памятниками далекого прошлого земля Иордании/ АА, 78/2, 59/.

A szószerkezeteknek ehhez a csoportjához lehetne sorolni a következő szószerkezeteket:

Работа интересна трактовкой вопроса/ по трактовке вопроса.

интересен: по замыслу, по теме, по содержанию, по подходу к чему-л., новизной, оригинальностью, необычностью, своим подходом к чему-л., Пьеса чрезвычайно интересна оригинальностью своего сюжета /УСС 208/.

любопытный: трактовкой/ по трактровке чего-л., подходом к чему-л., необычностью, оригинальностью, по замыслу, по теме, по содержанию/УСС 268/.

Példáink arra engednek következtetni, hogy az интересный és a любопытный melléknevek mellett a két esetforma szinonim, illetve párhuzamos használata akkor lehetséges, ha az alárendelt tag igéből képzett főnév, s valamilyen cselekvési folyamatot nevez meg.

B/ A két esetforma nem használatos párhuzamosan

1. Csak az előljáró nélküli instrumentális használatos:

Az alaptagot különböző szemantikai csoportokhoz tartozó melléknevek alkotják. A determináns az alaptag állandó határozója.

слабый: духом, душой, телом, характером, здоровьем /Влах./

чистый: Наташа была мнительна, но чиста сердцем и прямодушна /Дост./. чистый сердцем, душой /УСС 660/, чистый сердцем человек/Прок.- Дер. 184/.

Чувствительный и проницательный сердцем Алеша... впадая в уныние от ее журьбы и слез, так что его стало жалко/Дост./.

симпатичный: Уже давно вы мне симпатичны своей непохожестью на инертных тюфяков/Ардам. 159/. симпатичный открытым характером/Влах./, своим отношением к чему-л., своей манерой делать что-л./УСС 507/

сильный: духом, характером, душой/УСС 507/

ненавистный: Он ненавистен нам своими реакционными взглядами /Влах./.

2. Csak a po+ dativus használatos:

большой: А вот что делается кругом, в той настоящей Украине, которая по величине больше Франции, этого не знал никто /Булг.Маст.и Марг./. небольшой по объему /УСС 332/.

одинаковый, различный: Кристаллы графита и алмаза одинаковы по составу, но различны по своему внутреннему строению/Практ. курс 79/.Алмаз и графит, резко различные по своим свойствам, являются лишь разными формами элемента углерода/ т.же/.

мирный: Руководил этим делом учитель Тетышкин, самый мирный и по своему характеру и по внешнему виду человек /Ковпак 142/.

разный: Руднев и Базима- до чего разные по характеру люди! /Ковпак 152/.

потрясающий: Его не радовал тот потрясающий по красоте вид, что открывался от подножия памятника князю Владимиру.

необыкновенный: Это была молодая женщина, необыкновенного по красоте сложения/Булг. Маст.и Марг./.

гетерогенный: Они /РНК и ДНК/ гетерогенны по прочности связи с белком /Биох./.

неожиданный: Большой круглый стол был покрыт неожиданной по белизне скатертью/Булг. Маст. и Марг./.

A fenti szószerkezetek képzésében különböző szemantikai csoportokhoz tartozó melléknevek vesznek részt alaptagként. Nem befolyásolja-e a szószerkezetalkotást a determináns lexikai- szemantikai tartalma? Mely főnevek szerepelnek a fenti szintagmákban?

объем: небольшой по объему, средний по объему, быть равным по объему/УСС 332/.

величина: значительный по величине, заметный по величине, пер-

вый, второй по величине, одинаковы по величине, Ленинград-
второй по величине город Советского Союза./УСС 48/
состав: ...его концентрация /конц. населения/ в разноплемен-
ных по своему этническому составу городах/АА, 78/2,32/.
одинаковы по составу
строение: различны по строению,
вес: различны по весу, Металл и пластмасса одинаковы по проч-
ности, но различны по весу /Практ.курс 79/.
длина: быть равным по длине/УСС 135/, стержни, одинаковые по
длине/ Практ.гр. 115/
характер: разные по характеру люди, мирный по своему харак-
теру.
размер: небольшой по размеру, быть равным по размеру, неслы-
ханный по размеру, небывалый по размерам/УСС 470/, кристаллы,
разные по размеру/Практ.гр. 115/, Потом Маргарита оказалась
в чудовищном по размерам бассейне/ Булг. Маст. и Марг./.
конструкция: механизмы, одинаковые, различные по конструк-
ции / Практ. гр. 115/

A szó szerkezetek alárendelt tagját "nem tárgyi" jelen-
tésű főnevek alkotják. Jelen esetben a szó szerkezetek kép-
zésében sokkal inkább a determináns jelentése a befolyáso-
ló tényező, mint az alaptagé.

C/ Az Adj-N_i és az Adj-Prep_{po}-N_d szintagmákkal párhuzamosan
használható más szó szerkezettípusok

Adj-Prep_v-N_{prep} használatos:

Bizonyos melléknevek mellett a v+ előljárás eset is állhat:

Сразу возникает вопрос, в чем сигналы животных похожи и в чем не похожи на наши слова/Знание-сила/.

Она была благородная, и в этом так сходна с ним характером /Дост./.

Этот процесс был во многом сходен с эволюцией временных представлений /АА, 78/2, 32/.

N-Adj_g-N_g használatos:

"Несогласованное определение ...выражает качественный признак предмета, лица или признак лица по возрасту"/Практ.гр. 114/.

Az adott szó szerkezetekben "nem tárgyi" jelentésű főnevek szerepelnek.

качество: продукция, изделие, металл, масло какого-л. качества /УСС 222-/.

размер: ваза, ковер, участок какого-л. размера /УСС 470/.

кристаллы разных размеров /Практ.гр. 115/. Известно большое число хелатов с циклами обычного размера /Биох./.

форма: Астероиды- это тела неправильной формы. Для опыта использовались трубки разной формы/ Практ. курс 33/.

длина: стержни одинаковой длины/Практ.гр. 115/. В связи с этим в настоящей работе мы изучили характер распределения пиримидиновых блоков разной длины/Биох./.

толщина: Используйте для опыта пластинки различной толщины /Практ./гр./ курс 36/.

рост: Из толпы вышел рабочий небольшого роста в безрукавном кожаном/Ардам./ .Так, в первой из них сказано, что человек этот был маленького роста/Булг. Маст. и Марг./

состав: Прозрачные , бесцветные монокристаллы неизвестного

состава были фиксированы в опытах/Биох./.

характер: Два полковника занимались систематизацией информации невоенного характера /Ардам.170/. Плечистый, приметный парень, упрямого, молчаливого характера /Быков 34/.

Ide sorolhatók még a következő főnevek : величина, объем, высота, структура, концентрация, напряжение, способности, ум, сила, мощность, возраст /Практ. гр. 114/.

A szó szerkezetek e típusa szinonim sort alkothat az Adj-N_i és az Adj- Prep_{po}-N_d konstrukciókkal:

сходные характером люди / сходные по характеру люди / люди сходного характера,

поразительный по красоте вид / вид поразительной красоты,

стержни, одинаковые по длине / стержни одинаковой длины,

механизмы, одинаковые по конструкции / механизмы одинаковой конструкции и т. п.

4.1.1. Az Adj-N_i és az Adj-Prep_{po}-N_d szó szerkezetek általános jellemzői

1. A szó szerkezetek alaptagját és alárendelt tagját is különböző szemantikai csoportokhoz tartozó szavak alkotják. Az alárendelt tag lexikai- szemantikai tartalma bizonyos esetekben meghatározó a szó szerkezetek alkotása szempontjából.

2. A szintagmák alaptagja mondatbeli funkciója szerint lehet állítmány vagy más mondatrész is.

Алмаз и графит различны по своим свойствам- Алмаз и графит, различные по своим свойствам, являются лишь разными формами элемента углерода.

Állítmányi funkcióban általában a melléknév rövid alakja használatos : Задачи сходны / между собой / по своему решению. Он был высок ростом. По внешности он похож на отца. Душой он богаче всех.

3. A szó szerkezeteket magyarra elsősorban ragos állandó határozóval vagy valamelyik tekintethatározó-típussal fordítjuk: c слабый душой и телом -testben és lélekben gyenge/, бедный полезными ископаемыми - ásványkincsekben szegény, похож в чем-л. -valamiben hasonló; одинаковые по составу -összetételében azonos, azonos összetételű, равные по длине -hosszuságukra nézve egyenlőek, egyenlő hosszúságúak, трубки разной формы -különböző formájú csövek, различны по весу -súlyra eltérnek stb.

4.2. Adj-Prep_{dl}'a-N_g / Adj-N_d

A melléknévi szó szerkezetek nagyon produktív típusai az Adj-Prep_{dl}'a-N_g és az Adj-N_d strukturájú szó szerkezetek. A szó szerkezet alaptagja valamilyen tulajdonságot, minőséget nevez meg, az alárendelt tag pedig azt a személyt, dolgot, amelyre ez a tulajdonság érvényes./Grammatika 1960, 2 /1, 310/.

A két esetforma nem mindegyik melléknév mellett állhat

párhuzamosan. Foglalkozzunk először azokkal a melléknevekkel, amelyek mindkét esetformával szószerkezeteket alkothatnak.

A/ A két esetforma párhuzamosan használható:

A parallel konstrukciók létrehozásában különféle szemantikai csoportokhoz tartozó melléknevek vesznek részt alaptagként. Szemantikai sokféleségük ellenére azonban néhány főbb csoportba sorolhatók:

1. Melléknevek, amelyek valamely dolognak vagy jelenségnek szubjektív értékelését adják:

памятный: Так памятны мне все подробности и все это золотое время. События следующего дня для меня памятны. /Дост./.

Сидя на скамейке Иван Николаевич, ..., шурится..на хорошо памятный ему турникет/Булг. Маст. и Марг./.

интересный: Доклад был интересен для слушателей/ слушателям /Влах./.

легкий: Эта задача слишком легкая для меня и для нашей группы. Должно быть, дорога легка им была /Влах./.

трудный: Хотя и будет оно для вас трудным/Ардам.68/. Им труден выбор/Влах./.

страшный: В эту минуту Протопопов был уверен, что ни черт, ни дьявол ему не страшен /Ардам. 131/. Особое доверие и любовь к нему возникли сразу, ..., в те страшные для царя минуты, когда в зале театра раздались выстрелы /Ардам.15/.

Но самое страшное для Алексеева было в том, что в военные дела снова вмещалось Царское село/Ардам.168/. В сейфах

министерства находились два страшных для Распутина докумен-
та/Ардам. 84/.

удобный: /Царь/ приглашает английского посла приехать в став-
ку в любой удобный для него день/Ард.272/.Его величество
приглашает меня и мою свиту прибыть в ставку в любой удобный
для меня день /Ард.272/.Назовите часы, удобные вам для за-
нятий/Влах./.

ненавистный: Ненавистная для них сырость мешает отдыху/Ушак.
Влах./.. Перед прокуратором развернулся весь ненавистный ему
Ершалаим.../Булг.Маст.и Марг./.. Бьюкенен новость знал и раз-
говор о ней повел в своей так ненавистной Палеологу подчи-
нительной манере/Ард.373/.

радостный: Я сразу решил ехать, не мог же я в такой радостный
для нашего аила день усидеть дома/Айт. Перв.у./..Его любовь
к ней... была лестна и радостна ей/Л.Толст.,Влах/.

симпатичный: /Генерал Спиридович/ встречался там с коллегами,
которые были ему симпатичны/Ард.245/.Почему-то она для всех
симпатична/Влах./.

противный: Он мне противен. противный для вас/Влах./.

безразличный: Он мне безразличен. Для меня деньги безразличны.
/Влах/

лестный: За одобрительное слово ее о труде моем ... я бы отдал
все самые лестные для меня отзывы критиков и ценителей/Булг.
Маст. и Марг./.. Весь день он упорно думал о странном недоволь-
стве, рожденном в его сердце этой новой, лестной ему связью
/Горьк. Влаж./.

2.Melléknevek, amelyek valamely dolgot hasznosságának, fon-
tosságának, szükségességének szemszögéből jellemeznek:

не/важный: Все это для нас с вами уже неважно/Ард.296/.

Для нас важно только одно-.../Ард.262/. Были получены очень важные нам сведения/Влах./.

нужный: Он/ продукт/ оказался полезным, нужным обществу/ПЭ/.

Береженому бог не нужен/Ард.202/. нужен для отца, для брата,
для колхоза, колхозу, для института/ институту/УСС 321/.

необходимый: Без собственности производство невозможно, потому что оно предполагает присвоение предметов, необходимых человеку. Повышение производительности общественного труда снижает стоимость предметов, необходимых для рабочих/ ПЭ/.

выгодный: Наша операция с русскими бумагами выгодна Франции /Ард. 232/. Француз начал объяснить, сколь выгодна для ... Франции операция по перекупке замороженных в Германии русских процентных бумаг. И не только для Франции, но и для России/Ард. 234/.

бес/полезный: Мои советы, сумею думать, не всегда были для вас бесполезными/Ард.178/. Господин Протопопов, если вы хотите, чтобы я был вам полезен, вы не должны со мной хитрить/т.же/. Надо, что бы какая-то крупная газета заняла постоянную полезную Германии позицию/т.же 205/.

опасный: /Протопопов/Искал удобный поворот этому опасному для него разговору/Ард.415/. Государю никто не опасен/Ард.85/. провести активную разведку всех опасных для него лиц/Ард.77/.

вредный: Ваш пример вреден для сына и дочери. Ведь если ваш сын - дрянной человек, и вредный людям, противный нам- вы это скажете/Горьк, Влах./.

3. Melléknevek, amelyek valamely dolognak az ismeretére,

valamely dolgról való tájékozottságunkra utalnak:

не/понятный: Мне не понятен ваш восторг/Ард.267/Он говорил на непонятном для окружающих диалекте. Она говорила на непонятном мне жаргоне /Влах./.

не/известный: Всем известна мягкость Сергея Михайловича/Ард. 177/, Приснилась неизвестная Маргарите местность/Булг.Маст. и Марг./У того подлеца есть свой особый, таинственный, никому не известный расчет/Дост./ Он заботился о совершенно неизвестном для него человеке/Влах./.

знакомый: Это знакомая ему/ для него картина /Влах./Все это я узнал от товарищей-студентов, знакомых молодому князю/Дост/. Это был тот самый доктор, давно знакомый мне старый холостяк /Дост./ знакомый для меня, для него/ мне, ему /УСС 190/.

ясный: Все всем давно ясно/Ард. 191/. Неужели вам это неясно? /Дост./ ясен отцу, для отца, студенту/ для студента, группе/ для группы, классу/ для класса/УСС 684/.

4. Melléknevek, amelyekkel megfelelést, meg nem felelést jelentő szószerkezetek jöhetnek létre /limitatív jelentés-árnyalattal/:

характерный: Этот шуточный тон характерен подросткам /Влах./ характерное для украинца произношение /Влах./.

свойственный: В свойственной для него манере/Влах./ В каждой формации действует свойственный ей закон движения/ПЭ/.

5. Egyéb melléknevek:

чуждый: Капиталу чужда забота об удовлетворении потребностей трудящихся/ПЭ/. Эти взгляды чужды нам/ для нас /Влах./.

не/обычный: -Паром где?- спросил я, так как усомнился, услышав такое необычное для него лаконическое донесение/Ковпак 194/. Обычная для простого человека отзывчивость. Он не мог пожаловаться на обычную ученому рассеянность/Влах./.

не/доступный: Производство при капитализме растёт с недоступной для докапиталистических формаций быстротой/ПЭ/. Что-недоступно для меня/Влах./. доступно зрению/Х.-Г./.

Miután megnéztük, mely szemantikai csoportokhoz tartozó melléknevek alkotnak főnevekkel párhuzamos szószerkezeteket, vizsgáljuk meg azt, hogy befolyásolja-e az alárendelt tag a szószerkezet felépítését.

Зачем мне нужна была эта информация, ведь час назад я еще не знал, что увижу вас/Ард. 183/. Государю никто не опасен. опасный для него разговор, Война капиталистам /для капиталистов выгодна. ясен отцу / для отца ...

Eddigi példáinkban az alárendelt tag személyt megnevező főnév. De ez nem jelenti azt, hogy más kategóriákhoz tartozó főnevekkel nem jöhetnek létre ilyen konstrukciók.

Местность доступна для танков /Х.-Г./. Я искренне желаю вам успеха в вашем трудном, но крайне необходимым государству деле/ Ард. 415/. Электростатистические взаимодействия характерны для активных центров /Биох./фибрина. выгоден Франции /для Франции . Tehát a szavaknak egyik vagy másik főnévi kategóriához tartozása általában nem zárja ki valamelyik ~~est~~forma használatát.

A fenti melléknévcsoporthoz létrehozott szószerkezetek szinonim párokat alkotnak:

Надо, чтобы какая-то крупная газета заняла постоянную полезную Германии позицию/Ард. 205/. Журнал "Двадцатый век" публиковал весьма полезную для Германии информацию/Ард. 221/. Он мне безразличен. Деньги для меня безразличны/Влах./'. Доклад интересен слушателям/ для слушателей/Влах./. нужный колхозу/ для колхоза, ясен классу/ для класса/УСС/ и т.п.

B/ A két esetforma nem használatos párhuzamosan

Adj-N_d szó szerkezet használatos:

Olyan melléknévek mellett, amelyek képzésükre nézve igéhez kapcsolódnak, és teljes mértékben megismétlik az igei szó szerkezetek strukturáját, nem használatos a prepozíciós genitívus /Prokórovics 1966, 205/.

верный: Россия, верная славянскому братству, поднимается на помощь сербам. В ответ Германия, верная своим обязательствам перед Австро-Венгрией, 1 августа объявляет войну России/Ард. 30/.

покорный кому- Покорный Перуну старик/Пушк. Грамм. 1960, 2/1, 305/, подобный Петрову, послушный зову/т.же/.

Néhány nem igei eredetű melléknév mellett:

враждебный: В развитом капиталистическом обществе человек ощущает себя рабом окружающих его вещей и порядков, зависимым от гигантского враждебного ему общественного механизма /ПЭ/....а в это время в Петрограде происходит одно за другим события, враждебные Англии/Ард. 132/.

присущий: присущий ему юмор/Х.-Г. 2/293/.

приличный: Но на щегольство В.И. притязаний не имеет и не считает даже званию своему приличным пускать пыль в глаза/Тург. Грамм. 1960, 2/1, 305/.

дорогой: Но именно это мне и дорого/Ард. 279/. Именно это и пугает всех мерзавцев, кому не дорог трон, и не дорога Россия/Ард. 25/. Почему следы людей не остаются навеки на дорогих им, памятных местах/Айтмат. Перв. у./.

родной: родная Турбину гимназия/Булг. Белая гв./.. И тогда меня тянет к этой родной мне картине, к Данияру и Джамиле/Айт. Джам./.

Adj-Prep_{dl'}a-N_g felépítésű szószerkezetek:

Különböző szemantikai csoportokhoz tartozó melléknevek képezik az alaptagot.

новый: Как-никак, это был тот новый для меня мир, в который я стремился/Булг. Театр.р./.. Этот слепой и яростный порыв ревности вне всяких границ рисует ваш характер совершенно ^Вновом для меня виде/Дост./

неуловимый: ...почему он постоянно прислушивался к неуловимым для других звукам... А может, он прислушивался еще к какому-то неуловимым для меня звукам и шорохам ночи/Айт. Джам./.

любопытный: Шум песен и говор голосов...заглушали любопытный для меня разговор/Лерм. Влах./.

позорный, оскорбительный: Чтобы не продолжать этой жизни, позорной для нее и оскорбительной для Лаевского, она решила уехать/Чехов. Грамм. 1960, 2/1, 311/.и т. п.

Nem állhat a részeshatározó eset a melléknevek mellett

akkor sem, ha a szószerkezettel valamely dolog rendeltetését fejezzük ki.

взрывчатые вещества, необходимые для создания сложных взрывателей для ядерной бомбы/ АА/, средства производства, необходимые им для расширения своих предприятий в целях дальнейшего обогащения/ПЭ/, Вымыслы о "законе убывающего плодородия почвы" нужны идеологам капитализма для обоснования реакционного вывода о бесперспективности борьбы пролетариата за победу социализма. Ему необходимо время для восстановления своей рабочей силы./ПЭ/. Он сделал вывод, который чрезвычайно важен для его работы/Влах./.

4.2.1. Az Adj-N_d és az Adj-Prep_{dl}'a-N_g szószerkezetek általános jellemzői

1. A szószerkezetek alaptagját alkotó melléknevek néhány lexikai-szemantikai csoportba sorolhatók. A determinánsok különböző főnévi kategóriákba tartozhatnak.

2. A szószerkezet alaptagja a mondat állítmánya, a determináns pedig az állítmány állandó határozója:

Для тыла нужна военная диктатура /Ард.170/.

A szószerkezet lehet valamely nem állítmányi funkcióban fellépő főnévnek a jelzője:

Вместе с тем мелкий крестьянин покупает нужные ему промышленные товары по розничным ценам. Производство при капитализме растет с недоступной для докапиталистических формаций быстротой/ПЭ/. Приснилась неизвестная Маргарите местность/Булг.М.М./

3. Állitmányi funkcióban általában a melléknév rövid alakja használatos:

Простое воспроизводство в чистом виде не характерно для капитализма/ПЭ/. А Родзянко нужно главное кресло?/Ард. 189/. Сегодня мне это совершенно ясно/Ард.90/. В данном случае мы просто хотим понять то, что, очевидно, понятно вам/Ард. 250/. Что непонятно нашему другу генералу Вильямсу/Ард.175/.

4. Az állitmányi és nem állitmányi szószerkezetek között elvégezhetők a

необходимые для нас/ нам сведения ~~необходимые для нас/ нам~~ сведения для нас/ нам
необходимы

tipusu transzformációk. Kivételt ez alól csak az un. személytelen szerkezetek képeznek:

Художнику было лестно слышать о себе такие слухи/Гог. Влах./.
Для меня было лестно получить роль в новой современной постановке/ Юрьев. Влах./.
Поэтому промышленнику выгоднее передать функцию реализации товара торговому капиталу /ПЭ/.

5. Azok a szószerkezetek, amelyekben lehetséges mindkét esetforma parallel használata, szinonim sorokat alkotnak /lásd:4.2.A./.

A csak egy esetformát vonzó melléknevek csoportjai hatást gyakorolnak egymásra. Ezt bizonyítja az, hogy a két esetforma párhuzamos használatát megengedő melléknevek közt ma már találunk olyanokat, amelyek dativusi vonzatu igéből származnak/ V.ö. Prokopovics 1966, 206-12/.

Ваш пример вреден для сына и дочери /Влах./.
для ребенка, для

нее, для Ани /УСС 79/. вредный людям /Влах./.

Почему-то она для всех была симпатична /Влах./. /Генерал
Спиридович/ встречался там с коллегами, которые были ему сим-
патичны /Ард. 245/.

6. Befejezésképpen vessük össze az Adj-N_d és az Adj-Prep_{dl, a}
-N_g konstrukciókat magyar megfelelőikkel.

-ra, -re ragos állandóhatározó/ tekintethatározói jelentéssel:

невыгодный людям - hátrányos az emberekre, шутливый тон
характерен подросткам - a kamaszokra jellemző a tréfás
hangnem, опасный кому-л. - veszélyes vkire.

- nak, -nek ragos határozó:

полезный кому-л. - hasznos vkinek, необходимый кому-л. - szükség-
séges vkinek, важный кому-л. - fontos vkinek.

számára névutós szerkezet:

непонятный кому-л. - érthetetlen vki számára, ясный кому-л.

- világos vki számára, известный кому-л. - ismert vki
számára.

Mint látjuk, az egységes orosz szó szerkezetek magyar
megfelelői nem mindig limitatív jelentésű állandó határo-
zók. Jelentős részüket a részeshatározókhoz lehet sorolni.

5. IGEI ÉS MELLÉKNÉVI IGENÉVI SZÓSZERKEZETEK

5.1. Igei szószerkezetek

Az igei szószerkezetek viszonylag szerény helyet foglalnak el a limitatív viszonyokat kifejező egyéb konstrukciók között. Azt fejezik ki, hogy az alaptagban megnevezett cselekvés milyen megszorítással érvényes.

A szószerkezetek alaptagját különböző szemantikai csoportokhoz tartozó igék képezik / превосходить, уступать, обогащаться stb./. Ezek az igék általában egyetlen esetformával állnak: Эта страна изобилует хлебом и полезными ископаемыми. Библиотека обогатилась новыми изданиями. прибавить в весе, он прогрессирует в знаниях./X.-Г./.

Lehetséges azonban bizonyos igék mellett különböző előljáró nélküli és előljárós esetformák párhuzamos használata is. Ilyen ige kevés van ugyan, de nézzük meg ezeknek az igéknek a fő típusait.

5.1.1. Három esetforma használatos párhuzamosan

V-N_i / V-Prep_{po}-N_d / V-Prep_v-N_{prep}

Tárgyas igék:/ az ide mellett közvetlen tárgy is van/

превосходить кого-л. чем-л / по чему-л. / в чем-л.

Он превосходит товарищей ловкостью/ в ловкости/ по ловкости. По территории Исландия в три с лишним раза превосходит Бельгию/Первенц././УСС 421/. Искусственная ткань лавсан по прочности в 5 раз превосходит шерсть. Корунд по твердости усту-

пает только алмазу и превосходит все другие минералы/Практ. курс 102/.

Mikor lehetséges a három esetforma szinonim használata? Ha a determináns tulajdonságot / ловкость, талант, умение, остроумие stb./, mennyiségi fogalmat nevez meg /число, размер, количество stb./, akkor a három konstrukció szinonim használata lehetséges. Ha az alárendelt tag cselekvést jelöl, akkor az ige mellett a $v+N_{prep}$ esetforma áll: Он превосходит всех в беге на коньках/Прок.-Дер. 141/.

Tárgyatlan igék/ nincs közvetlen tárgy/:

уступать: Мозамбикская провинция Тете по площади не уступает среднему европейскому государству/АА 78/2, 35/. Он не уступит противнику в смелости, в находчивости. Она не уступает сестре красотой. Он не уступит противнику находчивостью. Он не уступит товарищу в споре/Прок.-Дер. 181/. Минарет не уступает по изяществу отделки знаменитым минаретам того же периода в Каире/АА 79/8, 45/.

Mint a fenti példamondatok mutatják, a szószerkezet alárendelt tagjára ugyanazok a megállapítások érvényesek, mint a превосходить igével alkotott szerkezetekére.

совпадать: А есть только одно, то, что сказал Покровский, -опасение, что русский отверг Вильсону в чем-то не совпадает с ответами союзников/Ардам. 371/. Однако саудовский режим преследует собственные интересы, и они не обязательно во всем совпадают с интересами империалистических стран/АА 79/8, 30/. совпадать по фазе/Х.Г. 2, 618/, совпадать мнениями/ в мнениях/Демидова/,

5.1.2. Két esetforma használatos párhuzamosan

A/ V-N_i / V-Prep_{po}-N_d

Az igei szószerkezetek e csoportjában mindenképp az
отличаться és a различаться igeiket kell megemlítenünk.
A szószerkezetek alárendelt tagja azt a területet nevezi
meg, amelyre az eltérés, különbözőség kiterjed.

отличаться: Этим механизм незанятости в традиционных секто-
рах молодых государств отличается от безработицы в развитых
странах/АА 79/8, 40/. Труд крестьянина отличается от труда
портного условиями производства, целью трудовой деятель-
ности, применяемыми орудиями труда, характером выполняе-
мых операций и, самое главное, его результатом/ПЭ/. Новое
концессионное соглашение по своей сути ничем не отличалось
от предыдущего/АА 79/8, 19/.отличаться друг от друга архи-
тектурой/ по архитектуре/УСС 359/, строением/ по строению
различаться: Эти препараты различаются по составу. Эти пре-
параты различаются составом /Биох./. Они различаются лишь
содержанием одного из изомеров гексадеценной кислоты/Биох/
различаться по длине/длиной, по ширине/ шириной/Прок.-Дер.
161/.

Meg kell említenünk a más szemantikai csoporthoz tarto-
zó напоминать igeit is, hiszen jelentése és szerkezete meg-
egyezik az előző szószerkezetekével.

напоминать: Сын напоминал отца манерой/ по манере говорить.
Он напоминал отца поведением. Своей архитектурой здание на-
поминало средневековый замок. /Прок.-Дер. 114/.

Этот фактор напоминает по некоторым своим свойствам комплекс антиген /Биох./. напоминать кого-л. своим видом, характером, своей формой, по форме, по характеру, по виду/УСС 301/.

B/ V-N_i / V-Prep_v-N_{prep}

Az ige mellett közvetlen tárgy is van:

ограничивать оратора временем/ во времени,
ограничивать кого-л. в правах /Х.-Г./

Az ige mellett nincs közvetlen tárgy:

сходиться частностями/ в частностях. Они сошлись во мнениях. Они не сошлись характерами/Х.-Г./. Протопопов совершенно сходится во взглядах с нашим другом на этот вопрос /Ард. 237/.
расходиться мнениями/ во мнениях /Демидова/.

5.1.3. Az igei szószerkezetek általános jellemzői

1. Kevés ige mellett lehetséges prepozíció nélküli és a prepozíciós esetformák parallel használata. A párhuzamos esetformák szinonim használata, mint példáink is mutatják, gyakran lehetséges.

2. A szószerkezetekből a limitációt kifejező determináns kiemelhető a mondat elejére: По физико-химическим свойствам аминокислота А отличается от других аминокислот/Биох./
Манерой говорить он напоминал мне своего отца /Прок.-Дер./

Но и по способу оборота переменный капитал не отличается от оборотной части постоянного капитала/ПЭ/. По форме этот предмет напоминает звезду/УСС/.

3. Az igei szerkezeteknek a magyar nyelvben -ban, -ben
ragos állandó határozók felelnek meg és névutós határozók:
ограничивать оратора во времени- időben korlátozza a szóno-
он превосходит товарищей ловкостью- ügyességben felülmulja^{kot,}
a társait,
она не уступает сестре красотой- nem marad el szépségben a
nővére mögött,
превосходить по размерам- méreteire nézve felülmul,
совпадать по времени- időben egybeesik, megegyezik,
отличаться по свойствам- tulajdonságaiban eltér,
напоминать что-л. по форме-/ formájára nézve emlékeztet vmire/
formájával emlékeztet vmire.

5.2. Szószerkezetek, amelyeknek alaptagja melléknévi igenév

Az előbbieken vizsgált igékből képzett melléknévi ige-
nevek is gyakran képeznek a megfelelő igéssel azonos ti-
pusu szószerkezeteket. Következésképpen a kifejezett gram-
matikai és a szemantikai tartalom is megegyezik a megfele-
lő igei szószerkezetével. A szószerkezetek a mondatban jel-
ző szerepét töltik be.

В различных странах Азии и Африки, отличающихся уровнем социально-экономического развития, природно-географическими условиями, на первый план выдвигаются различные аспекты женского вопроса/АА/. Мозамбикская провинция Тете, по площади не уступающая среднему европейскому государству, треугольником взрезалась между Замбией, Малави и Родезией/АА/. У стены небольшой письменный стол, над которым висел портрет отца Путилова, -старика с таким же, как у сына, аскетическим лицом, чем-то напоминающим лик Христа/Ард.344/. Складывается впечатление, что у растений существует по крайней мере два типа ДНК-метилаз, различающихся по своей специфичности /Биох./.

ÖSSZEFOGLALÁS

A XX. század közepén a szinonimia-kutatások terén szembevethető változás ment végbe. A szavak szinonimiája helyett egyre inkább a mondatok szinonimiája kezdte érdekelni a nyelvészeket. A nyelv szinonim eszközeinek felosztásában, elhatárolásában sok az eltérő vélemény. Ez azonban nem csökkenti magának a ténynek a jelentőségét, azért a felismerését, hogy a nyelvben azonos vagy hasonló jelentést nemcsak lexikai eszközökkel fejezhetünk ki, hanem a nyelvnek más parallel eszközei is rendelkezésünkre állnak.

A mondatok szinonimiájának vizsgálatával természetesen megkezdődött a szintagmák tanulmányozása is, ugyanis a grammatikai paralellek nem kis részét a szószerkezetek képezik.

A szószerkezetek szinonimiájának a kritériumai: 1. eltérő szerkezet, 2. azonos lexikai felépítés, 3. megegyező alapjelentés, 4. a jelentésben kisebb árnyalati eltérések lehetségesek. A szószerkezetek elemei közti szintaktikai viszonyoknak meg kell egyezniük.

A szószerkezetek szintjén a szinonimák egyik gyakori fajtája: két esetforma / előljárós és előljáró nélküli / párhuzamos használata. A limitatív viszonyok kifejezési módjai közül ezeket vizsgáltuk, rámutatva arra, hogy a párhuzamos konstrukciók szinonim sort alkothatnak-e, vagy sem, valamint összevetve a szerkezeteket magyar megfelelőikkel.

A limitatív viszonyok azt fejezik ki, hogy az alaptagban foglalt megállapítás milyen megkötéssel, milyen szempontból érvényes, mely területre korlátozódik.

A következőkben összefoglaljuk a limitatív szószerkezetekkel kapcsolatos általános megfigyeléseinket. / Az egyes szószerkezettypusok fő jellemzőit a megfelelő fejezetekben összefoglaltuk./

1. Limitáció a szintagmák szintjén főnévi, melléknévi, igei / melléknévi igenévi / szószerkezetekkel fejezhető ki. Legproduktívabb típusai a főnévi és a melléknévi szószerkezetek között találhatók. Az igei / melléknévi igenévi szintagmák a limitatív viszonyokat kifejező szószerkezetek között eléggé szerény helyre szorulnak.

2. Valamennyi szószerkezettypus alkotásában különböző szemantikai csoportokhoz tartozó szavak töltik be az alaptag szerepét, de néhány főbb csoport rendszerint elkülöníthető közöttük.

A $N-N_g$ / $N-Prep_{po}-N_d$ típusu szerkezetekben foglalkozást, intézményt, szervezetet stb. jelölő főnév az alaptag, a determináns pedig a tevékenységi szférát, területet megnevező főnév. Természetesen a po +részeshatározó esettel alkotott konstrukciók köre, s az azokban alaptagként szereplő főnevek köre sokkal szélesebb, mint a dolgozatunkban szereplő főnevek köre.

A po+dativus használata annyira univerzális, hogy újabb és újabb lexikai- szemantikai csoportokhoz tartozó főnevek bővitik körét.

Hasonló jelenség figyelhető meg a melléknévi szószerkezetek terén. Az előljárós esetformák használata olyan melléknevek mellett is terjed, amelyek mellett régebben különböző okok miatt ez nem volt lehetséges.

3. Az alaptagnak a szóképzési, szemantikai tulajdonságai befolyásolják a szó szószerkezetalkotó képességét. A melléknévből képzett elvont főnevek megtartják a melléknévi vonzatót, s ehhez a vonzatos konstrukcióhoz csatlakozik egy másik szerkezet a szinonimasor következő tagjaként.

A dativust vonzó igékből képzett melléknevek mellett is a prepozíció nélküli részeshatározó eset áll.

4. Ez azért is érdekes, mert az új szószerkezetek létrejöttében nagy szerepet játszik az analógia. Az előbb említett melléknevek egy része mellett a többi / nem igei eredetű melléknév/hatására a prepozíció nélküli részeshatározó eseten kívül a genitívus is állhat dl'a előljáróval.

5. Gyakran egyik vagy másik konstrukció a limitatív viszonyokkal szemben más szintaktikai viszonyokat fejezhet ki. A szószerkezetek parallel használata ilyenkor nem lehetséges / pl. melléknevek mellett a dl'a+genitívus kifejezheti valamely dolog rendeltetését, az Adj-N_d konstrukció ellen-

ben nem.

6. Az ambivalencia kiküszöbölésére törekvés nagyon lényeges szempont bizonyos új szerkezetek létrehozásában. A k+dativus nagyon gyakran használatos olyan főnevek mellett, amelyek érzelmeket, valakihez, valamihez viszonyulást fejeznek ki. Nagyon produktív szószerkezettypusról van szó. Hatása nem maradt el olyan igei eredetű főnevek esetében sem, amelyek szintén valaki, valami iránti érzést, érzelmi viszonyt neveznek meg, s az igei vonzat miatt /A/ a főnév mellett a genitivus lenne indokolt. E főnevek egy részénél csak a k+részeshatározó eset használatos. Más részük mellett ezzel párhuzamosan az előljáró nélküli genitivus is, de a N-N_g szerkezetek jelentése csak a kontextusban válik egyértelművé.

7. A dolgozatunkban vizsgált szószerkezetek szintaktikai, szemantikai jellegét a kontextus nem változtatja meg / kivételt képeznek az ambivalens szerkezetek/.

8. A vizsgált szószerkezetek általában kéttaguak, amelyeknek mindkét tagja bővíthet más elemekkel.

9. A limitációt kifejező parallel szerkezetek gyakran alkotnak szinonim sorokat. A szinonimák többnyire dublettek, de kisebb jelentésbeli, stilisztikai eltérések, vagy eltérések a használatosság fokában előfordulnak.

- Akad.nyelvt.: A mai magyar nyelv rendszere. Akad. Kiad. Bp. 1970.
- Aurich 1971.: Aurich, J. Fragen der Valenz und Synonymie von Adjektiven in Konstruktionen vom Typ "Adjektiv+Nomen im Dativ", "Adjektiv+dlja+Nomen im Genitiv" in der russischen Sprache der Gegenwart. Greifswald, Univ., Diss. A. 1971.
- Aurich 1975.: Aurich, J. Welche Faktoren beeinflussen die Wahl der Dativkonstruktion bzw. der Genitivkonstruktion nach dlja bei Adjektiven in der russischen Sprache der Gegenwart. in WZ PH Güstrow /1975/2, S. 223-230.
- Bencédy 1976.: Bencédy J. - Fábián P. - Rácz E. - Velcsó M-né: A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó, Bp. 1976.
- Duden 1959.: Grebe, Paul: Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Mannheim, 1959.
- Erben 1964.: Erben, J.: Abriß der deutschen Grammatik. Berlin, 1964.
- Fleischer 1979.: Fleischer, W. - Michel, G.: Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. VEB Bibl. Institut Leipzig, 1979.
- Fleckenstein 1976.: Fleckenstein, Ch.: Varianten nominaler Fügungen in der modernen russischen Sprache. In: Studien zur allgemeinen u. vergleichenden Sprachwissenschaft. Wissenschaftliche Beiträge der Friedrich-Schiller-Universität Jena, 1976. S. 153-165.
- Gauger 1972.: Gauger, H.-M.: Zum Problem der Synonyme. Tübingen 1972.
- Glinz 1957.: Der deutsche Satz. Düsseldorf, 1957.
- Hartig 1975.: Hartig, M.: Syntax und Semantik in der Transformationsgrammatik. München, Hueber, 1975.

- Helbig 1974.: Helbig-Buscha: Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. VEB Verlag Enzyklopaedie, Leipzig, 1974.
- Hums 1975.: Hums, M.: Zur Behandlung syntaktischer Synonyme im Bereich adverbialer Konstruktionen. In: Linguistische Studien. R.A. 15, 1975, S. 88-96.
- Jelentéstan 1974.: Jelentéstan és stílisztika. Nytud. Ért. 83. Akad. Kiad. Bp., 1974.
- Katz 1972.: Katz, J. J.: Semantic Theory. London, 1972.
- Kelemen 1977.: Kelemen János: A nyelvfilozófia kérdései. Kossuth- Akad. Kiad. Bp., 1977.
- Máté 1974.: Máté Jakab: A konverzívák néhány szemantikai és szintaktikai kérdése. Jelentéstan és stílisztika. Nytud. Ért. 83., Bp., 1974, p. 364-368.
- Mühlner-Radtke 1973.: Mühlner, W. - Radtke, D.: Zur syntaktischen Synonymie einfacher russischer Sätze auf der Grundlage der Valenz des Prädikats und zur Problematik der Satzbedeutung. Zeitschrift f. Slawistik, Berlin, 1973, 18, H. 2, S. 188-197.
- Lyons 1973.: Lyons, John: Einführung in die moderne Linguistik. Verlag C. H. Beck, München, 1973.
- Schippan 1972.: Schippan, Thea: Einführung in die Semasiologie. VEB Bibl. Institut, Leipzig, 1972.
- Schirn 1975.: Schirn, M.: Identität und Synonymie. Logisch-semantische Untersuchungen unter Berücksichtigung der sprachlichen Verständigungspraxis. Stuttgart-Bad Cannstatt, Frommann-Holzboog, 1975.
- Schendels 1967.: Schendels, E. I.: Morphologische Synonyme. In: Deutsch als Fremdsprache 4/1967/, S. 340 ff.

Schulz-Griesbach 1970.: Griesbach, H.-Schulz, D.: Grammatik der deutschen Sprache. München, 1970.

Tauscher-Kirschbaum 1958.: Tauscher, E.-Kirschbaum, E.G.: Grammatik der russischen Sprache. Berlin, 1958.

Ullmann 1967.: Ullmann, Stephen: Grundzüge der Semantik. W.de Gruyter, Berlin, 1967.

Enzyklopaedie 1969.: Die deutsche Sprache. Kleine Enzyklopaedie. VEB Bibl. Institut, Leipzig, 1969. 2 Bde.

Апресян 1957.: Апресян Ю.Д. Проблема синонима. Вопросы языкознания, 1957. №6, с.84-88.

Апресян 1969.: Апресян Ю.Д. Синонимия и синонимы. Вопросы языкознания, 1969. №4, с.75-91.

Апресян 1974.: Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Изд. "Наука", М, 1974.

Брагина 1973.: Брагина А.А. О двойственном характере синонимии. Русский язык в школе, 1973. № 3. с.81-86.

Виноградов 1972.: Виноградов В.В. Русский язык./грамматическое учение о слове/. Изд. "Высшая школа", М, 1972.

Винцелер 1970.: Винцелер О. Синонимика конструкций, выражающих объектное отношение. В кн.: Исследования по современному русскому языку. Изд. Моск. Унив-а, 1970, с.54-66.

Влахов, Муцков 1974.: Влахов С., Муцков Л. Неглагольная лексико-синтаксическая сочетаемость. Словарь-справочник. София, 1974.

Всеволодова, Паршукова 1969.: Всеволодова М.В., Паршукова З.Г. Способы выражения пространственных отношений. Изд. МГУ, 1969.

Всеволодова, Потапова 1973.: Всеволодова М.В., Потапова Г.Б. Способы выражения временных отношений. Изд. Моск. Унив-а, 1973.

- Габка 1970.: Габка К. Некоторые проблемы грамматической стилистики при обучении русскому языку. Русский язык за рубежом, 1970, № 1, с.72-77.
- Гвоздев 1952.: Гвоздев А.Н. Очерки по стилистике русского языка. М, 1952. /1965./
- Грамматика 1953.: Грамматика русского языка. Изд. АН СССР, М, 1953
- Грамматическая правильность: Граудина А.К., Ицкович В.А., Катлинская А.П. Грамматическая правильность русской речи. Изд. "Наука", М, 1976.
- Граудина 1970.: Граудина О.Л. О грамматических вариантах. Русский язык в национальной школе, 1970, № 3, с.5-13.
- Демидова 1969.: Демидова А.К. Управление наиболее употребительных глаголов в современном русском языке. Изд. "Вышая школа", М, 1969
- Ермакова 1956.: Ермакова О.П. Словосочетания, выражающие целевые отношения в современном русском языке. АКД, М, 1956.
- Золотова 1968.: Золотова Г.А. О структурных основаниях синтаксической синонимии. Русский язык в национальной школе, 1968, № 6, с.5-10.
- Карамзин 1952.: Карамзин Н.М. Думы о литературе. Избр. соч. в 2-х томах, т.2, М-Л, 1964.
- Ковтунова 1955.: Ковтунова И.И. О синтаксической синонимике. В кн. Вопросы культуры речи, Вып.1, М, 1955, с.115-142.
- Ломоносов 1952.: Ломоносов М.В. Труды по филологии. Собр.соч.т.7, М-Л, 1952.
- Лотарев, Федоренко 1970.: Лотарев В.К., Федоренко Л.П. Родной язык. Изд. "Просвещение", М, 1970.
- Максимов 1966.: Максимов Л.Ю. О грамматической синонимии в русском языке. Русский язык в национальной школе, 1966, № 2, с.3-10.

- Матвеева 1965а: Матвеева В.М. Определительно-ограничительные
именные словосочетания с предлогом по. В кн.: Некоторые вопро-
сы сочетания слов и словообразований в современном русском
языке. В помощь иностранцам, изучающим русский язык . Вып.1, Л,
1965, ЛГУ, с.35-44.
- Матвеева 1965б: Матвеева В.М. Структура именных словосочетаний.
Именные словосочетания с предлогом по. АКД, Л, 1965.
- Назикова 1952.: Назикова Е.А.:Выражение причинных отношений в
современном русском литературном языке. АКД, Л, 1952.
- Никитин 1959.: Никитин В.М. Обстоятельство как грамматическая
категория в современном русском языке и его место в системе
членов предложения. Изд. Саратовского ун-та, 1959.
- Падучева 1974.: Падучева Е.В. О семантике синтаксиса./Материалы
к трансформационной грамматике русского языка/ М, "Наука",1974.
- Пете 1969.: Пете И. Выражение причинных отношений в русском
языке.Русский язык в школе, 1969, № 1, с.92-96.
- Пешковский 1930.: Пешковский А.М. Принципы и приёмы стилисти-
ческого анализа и оценки художественной прозы.В сб.: Вопросы
методики родного языка, лингвистики и стилистики, М, 1930.
- Практическая грамматика: Учебник русского языка для студентов-
иностранцев нефилологических вузов СССР. Практическая грамма-
тика. М, Изд."Русский язык", 1978.
- Практ.курс: Практический курс русского языка для иностранцев.
Под ред. Г.И.Володиной. Изд. Моск. ун-та, 1970.
- Прокопович, Дерибас 1975.: Прокопович Н.Н., Дерибас Д.А.,
Прокопович Е.Н. Именное и глагольное управление в современном
русском языке. Изд. "Русский язык", М, 1975.
- Прокопович 1966.: Прокопович Н.Н. Словосочетание в современном

- русском литературном языке. М, "Просвещение", 1966.
- Рогов 1966.: Рогов П.И. Лексико-синтаксический анализ субстан-
тивных словосочетаний с зависимым дательным падежом без предло-
га и с предлогами к и по. АКД, М, 1966.
- Розенталь, Теленкова 1972.: Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Спра-
вочник лингвистических терминов. М, "Просвещение", 1972.
- Розенталь, Теленкова 1976.: Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Практи-
ческая стилистика русского языка. М, Изд."Русский язык", 1976.
- Словарь лингв. терм.: Ахманова О.С. Словарь лингвистических тер-
минов. М, 1966.
- Словарь син.: Словарь синонимов русского языка. М, Изд."Советская
энциклопедия, 1969.
- Сухотин 1956.: Сухотин В.П. Из материалов по синтаксической синони-
мике в русском языке. В сб.: Исследования по синтаксису русско-
го литературного языка. Изд. АН СССР, 1956.
- Сухотин 1960.: Сухотин В.П. Синтаксическая синонимика в современ-
ном русском литературном языке. Изд. АН СССР, М, 1960.
- Уткин 1966.: Уткин Д.В. Синонимические словосочетания с простран-
ственными значениями в современном русском языке. В кн.: Вопро-
сы морфологии и синтаксиса современного русского языка.
Новосибирск, 1966, с.211-239.
- Учебник 1974.: Учебник русского языка для студентов- иностранцев,
обучающихся на подготовительных факультетах вузов СССР, вып.2,
М, "Высшая школа", 1974.
- Федоров 1972.: Федоров А.К. Трудные вопросы синтаксиса. М,
Просвещение, 1972.
- Шендельс 1959.: Шендельс Е.П. Понятие грамматической синонимии.
НДВШ, ФН, 1959, № 1, с.68-81.

Филичева 1969.: Филичева Н.И. О словосочетаниях в современном немецком языке. Изд. "Высшая школа", М, 1969.

Шведова 1966.: Шведова Н.Ю. Активные процессы в современном русском синтаксисе /Словосочетания/. Изд. "Просвещение", М, 1966.

A PÉLDAMONDATOK FORRÁSAI

Айтм.: Чингиз Айтматов: Первый учитель. Джамиля. Повести. Изд. "Известия", М, 1967.

Булг.: Михаил Булгаков: Мастер и Маргарита. Белая гвардия. Театральный роман. Избранная проза, Изд. "Художественная литература", М, 1966.

Ардам.: Василий Ардаматский: Последний год. Изд. "Молодая гвардия", М, 1977.

Дост.: Ф.М.Достоевский: Униженные и оскорбленные. Изд. "Худ. литература", Л, 1977.

ПЭ: Политическая экономия. Капиталистический способ производства. Изд. "Мысль", М, 1975.

Быков: Василь Быков: Обелиск.

Ковпак: С.А.Ковпак: От Путивля до Карпат. В кн. : Обелиск. От Путивля до Карпат. М, "Детская литература", 1977.

Слов. инф.: Словарь сокращений по информатике. М, 1966. МЦНТИ.

Прок.-Дер.: Н.Н.Прокопович, Л.А.Дерибас, Е.Н.Прокопович: Именное и глагльное управление в современном русском языке. Изд. "Русск. язык", М, 1975.

УСС: Учебный словарь сочетаемости слов русского языка. Изд. "Русск. язык", М, 1978.

АА: Азия и Африка сегодня. 1978, № 2,3,5. 1979, № 8.

Х-Г: Л. Хадрович, Л.Гальди: Русско-венгерский словарь в 2-х томах. Будапешт, 1971.

Биох.: Биохимия, АН СССР, т.43, вып.7, Изд."Наука", М, 1978.

Полит. сл.: Л.Катона: Русско-венгерский политехнический словарь. Будапешт, 1972.

Влах.: Влахов- Муцков: Неглагольная лексико-синтаксическая сочетаемость. Словарь-справочник, София, 1974.

Толк. сл.: Словарь современного русского литературного языка. Изд. АН СССР, М-Л, 1950.

Лингв. стран.сл.: М.А.Денисова, Лингвострановедческий словарь, М, Изд."Русский язык", 1978/.